

GÖZETİM KAPİTALİZMİNİN YENİ YEREL YÖNETİMLERİ*

Doktorant Nur Banu Çağatay

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-1272-9363

Doç. Dr. Ahmet Güven

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5073-6345

Öz

Devletlerin gözetim şekli ve kapitalizmin piyasayı kullanma biçimi sürekli değişmektedir. Bu değişimler zamanın ihtiyaçlarına ve olanaklarına göre gerçekleşmektedir. Örneğin 18.yy'ın gözetleme aracı Panoptikon iken, bugünün gözetleme aracı telefonlardır. Panoptikon'un gözlemcileri kulelerinde nöbet tutanlar ise, bugünün gözlemcileri sokak duvarlarına asılmış kameralardır. Kapitalizm piyasayı üretim araçlarının mülkiyetiyle kullanırken, bugün anlam üretiminin mülkiyetini de içererek kullanmaktadır. Tek başına devletlerin kapitalist süreçlerinden bahsetmek yerine gözetim kapitalizmiyle kendisini devletin sınırlandırılmış görevlerinin ve eylemlerinin dışına çıkarmaya çalışan bir devlet yapısından bahsedilecektir. Çünkü, şirketlerle birlikte güçlenirken aynı zamanda klasik devlet olmayı bir kenara bırakarak kendisinin ve kurumlarının da birer şirket olma yolunda ilerlediğini tartışmak daha anlamlı durmaktadır. Bu izlekte makale, belirgin örnekler olduğu düşünülen devletlerin şirketlerle birlikte gerçekleştirdikleri eylemleri, yerel yönetimleri ve lider pozisyonunda olan şirketlerle kurdukları ilişkileri tartışmaktadır. Makale, devletlerin gözetim kapitalizminin veri tabanlı birikiminden hareketle, kendi kurumlarını -yerel yönetimleri/belediyeleri- sürece dâhil ederek onları da nasıl şirketleştirmeye yönelttiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Hizmet verenlerin değişimine yönelik hizmet alanlar olarak vatandaşların da nasıl birer datadaş'a dönüştürüldüğünü ve haklarını 'rıza' adı altında nasıl takas ettiklerini görünür kılmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken, Çin, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Türkiye gibi ülkelerin yerel yönetimlerinin, gözetim kapitalizmi sürecinde edindikleri roller üzerinden örnekler sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Gözetim kapitalizmi, Yerel yönetimler, Hibrit-ticari-açık devlet, İstihbarat devleti, Vatandaş-datadaş

New Local Governments of Surveillance Capitalism

Abstract

The way governments monitor and capitalism uses the market is always changing. These changes occur in reaction to the period's demands and potential. The Panopticon, for example, was a surveillance device in the 18th century; today's surveillance tool is the telephone, watchers are the cameras hung on the street walls, just as the Panopticon's watchers were the cameras hanging on the street walls. While capitalism uses the market to control the means of production, it now also controls the meaning-making process. Instead of focusing simply on state capitalist processes, this essay will analyze a state structure that employs surveillance capitalism to escape the state's constricted commitments and acts. Because it makes more sense to set aside being a classical state and show how the institutions are becoming a company while collaborating with businesses. The article discusses the steps taken by states, which are regarded as important examples, as well as corporations, their local governments, and their ties with companies in positions of leadership in this issue. The aim of this paper is to show how states involve and corporatize their own institutions -local governments/municipalities-based on the data-driven accumulation of surveillance capitalism. It aims to highlight how people, as service beneficiaries, are also turned into data users, and how they surrender their rights under the guise of 'consent.' By doing, instances of the participation of municipal governments in the surveillance capitalism process in countries like as China, Russia, the United States, Germany, and Turkey are offered.

Keywords: Surveillance capitalism, Local government, Hybrid-commercial-open state, Intelligence state, Citizenship-dataship

* Makale geliş tarihi: 05.12.2022
Makale kabul tarihi: 24.07.2023
Erken görünüm tarihi: 01.11.2023

Gözetim Kapitalizminin Yeni Yerel Yönetimleri

Giriş

Kapitalizmin ilk oluşumundaki yapısı şu an var olanla aynı olmadığı gibi, gözetimin kendi iç dinamiği de aynı kalmamıştır. Bu yüzden artık tek başına bir kapitalizmden bahsedilmemelidir. Sistem artık bir piyasa kapitalizmi olarak tanımlanacak kadar basit değildir. Keyfi özgürlük ve bilgi ayrıcalığı üzerinde ısrarcı olan gözetim kapitalizmi, piyasa kapitalizminden; insanların organik bir aradalığını parçalamak isteyişi ve onları veriler aracılığıyla birbirine bağlayıp radikal kayıtsızlık yaratarak, kolektivist toplumu birbirinden koparmak istemesiyle ayrılmaktadır.

Bu istek devletlerin kurumlarına her geçen gün daha çok nüfuz etmektedir. Neo-liberal politika söylemleri, kamu kurumlarının şirketlerle olan iş birliğini halkların yararına olacak şekilde meşrulaştıracak söylemler bulmakta pek istekli olsa da, birlikteliğin güçlendirdiği gözetim kapitalizmi, halkları kişiselleştirilmiş hizmetlerle özel hissettirmeye çalışırken aslında kişiyi gözetleyerek özgür olamama (*unfreedom*) tehlikesine sürüklemektedir¹. Aynı zamanda bu birliktelik, devletlerin şirketleşme tehlikesini de barındırmaktadır. Devletler şirketleşirken ve/veya şirketleşme arzusunu gerçekleştirmek isterken, yerel yönetimleri/belediyeleri de, süreci hem kolay işler hale getirmek hem tabana daha kolay ulaşabilir olmak için sürece dâhil etmektedir. Bu makalenin konusu; gözetim kapitalizminin (*surveillance capitalism*) devletlerin şirketlerle ortaklığında gelişen şirketleşme eylemini, adem-i merkezi (*decentralization*) gücü taşıyan yerel yönetimleri de dâhil ederek pekiştirip pekiştirmediğini irdelemektir. Amacı ise; gözetim kapitalizminin, yerel yönetimleri eylemlerine dâhil ederek onları şirketleştirdiğini ve vatandaşları da nasıl birer dataya

1 Örneğin; bir ürün veya hizmet almak istiyorsunuz, ürünü/hizmeti alma girişiminde bulunacağınız süre zarfında, internet ortamında ürünün/hizmetin her geçen gün hayalinize daha yakın bir versiyonunu karşınıza çıkarken görebilirsiniz. Hatta çoğu zaman, ürünün/hizmetin kişisel zevklerinize göre uyarlanmış biçiminin adınıza özel bir şekilde sunulabildiğini görebilirsiniz. Bu durum size istekleriniz için çabalayan bir karşı tarafın varlığı gibi yansısı da, aslında arka planda sizin her eyleminizi gözetleyen ve bu eylemlerden kaynaklı verilerinizden çıktı oluşturan bir güç bulunmaktadır ve bu güç tüm alanınızı kaplamıştır.

dönüştürdüğünü göstermektedir. Çalışmanın sorunsalları, şu şekilde formüle edilebilir: Yerel yönetimler gözetim kapitalizmi sürecinde nasıl şirketleşiyor? Şirketleşen yerel yönetimlerin vatandaşla olan bağlantısında, şirketleşmeden kaynaklı olarak ne tür değişimler oluyor? Ve vatandaş bu değişimde nereye konumlandırılıyor?

Literatürde, özellikle de Türkçe literatürde, gözetim kapitalizminin değişen yapısı üzerine çalışmalar nicelik bakımından azdır. Devletlere yönelttiği tehlikelerin haricinde vatandaşla hizmet sunmada önemli bir yeri olan yerel yönetimlerdeki etkisi üzerine çalışma sayısının ise çok daha az olduğu gözlemlenmiştir. Makalenin, bu eksikliği gidermek adına ilgili literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Var olan çalışmalarda, genellikle büyük resme bakarak devlet üzerinden tartışmalar açılmış ve devletin tek başına dönüşümü üzerinden analizler sunulmuştur. Ancak bunun yerine parçaları bütünle bütününü parçalarla ilişkilendirmek ve parçalar arasındaki tümleşik ilişkinin varlığını gözetmek daha anlamlıdır. Makale bunu yapmaya çalışarak gözetim kapitalizmini yerel yönetimler/belediyeler üzerinden tartışmaya açmaktadır.

Gözetim kapitalizminin ilk referanslarından biri Shoshana Zuboff'tur. Gözetleme Kapitalizmi Çağı (*The Age of Surveillance Capitalism*, 2021) adlı kitabıyla gözetimin ve kapitalizmin, günümüzdeki işleyişini açıklayan Zuboff ilgili alandaki birçok çalışmanın olduğu gibi bu çalışmanın da ilham kaynaklarından en önemlisidir. Zuboff'a (2021) göre, kapitalizmin bu yeni biçimi, gelir üretmek ve piyasa kontrolünü sağlamak için bireyin davranışlarını bilmeyi ve üzerinde kontrol gücüne sahip olmayı istemektedir.

Devletler şu an tespit etme, öngörme ve hatta karşı tedbirlerin otomatik harekete geçirilmesinin doğrudan güvenilir araçlarını vadeden, makine öğreniminin verilerini toplumsal belirsizliklerin aşılmasında "araçsal güç"² olarak kullanmaktadır (Zuboff, 2021: 474). Yani devletler ve kurumları, şirketlerle olan bağlarını her geçen gün daha çok kuvvetlendirmektedir. Hem devlet hem de yüksek teknoloji şirketleri çevrimiçi-çevrimdışı sınırının çöktüğü ve eski pasif gözetleme stratejilerinin yerini, aktif davranış mühendisliği ve kültürel yaşamın tasarlandığı yeni bir sosyal yönetim sistemi oluşturmaktadır (Liu, 2019: 4). Devletin, sosyal devlet ilkelerinin dışına çıktığı bu girişimleri, onu ticari devlet (*commercial state*), hibrit devlet (*hybrid state*), açık devlet (*open government*), istihbarat devleti (*intelligence state*) olmaya yöneltmektedir. Böylelikle şirketler devlet çatısı altında eylemlerine yasallık kazandırırken,

2 Yeni bir ticaret türü olan bu gücün merceğinde, vatandaşlar yeniden kurgulanırlar. Amaç davranışı değiştirmek, öngörmek, parasallaştırmak ve kontrol etmek için araçlaştırmaktır. Araçlaştırma, insan deneyimini işleyen, yorumlayan ve hareketlendiren her zaman her yerde bağlantılı duyuşsal hesaplamalar yapan sistemdir (Zuboff, 2021: 434).

devletler ise varlıklarının sebebi olan halklarına ait verileri şirketler yoluyla temin ederek, üzerlerinde davranışsal bir kontrole sahip olma konusunda önemli kazanımlar elde etmektedir.

Son 400 yıllık süre zarfında Batı tipi ulus devletlerin yüzyılının yaşandığı kabul edilmektedir. Ancak bu kabul birtakım paradokslar içermektedir. Çünkü bu dört yüzyıl boyunca ortaya çıkan siyasal gelişmeler hep ulus devleti aşip yerine transnasyonal bir siyasal sistem kurmak yönünde olmuştur. Bu transnasyonal siyasal sistem, bir sömürge imparatorluğu olarak da, bir Avrupa veya Asya süper devleti olarak da karşılık bulabilir. Bu yüzyıllar, büyük sömürge imparatorluklarının yükseldiği ve çöktüğü yüzyıllardır. Bu aralıkta ne zaman yeni bir güç belirse, ardından ulusal sınırları aşmaya ve bir imparatorluk haline gelmeye çalışıldığı görülmektedir. Rusya, Almanya ve ABD buna örnek gösterilebilecek ülkelerden bazılarıdır. Buradan ulus devletlerin imparatorlukları oluşturduğu gibi bir yorum çıkarılmamalıdır. Bilakis, imparatorluklar ne zaman zayıflığa düşse, ulus devlet yapıları oluşmaya başlamıştır. Ancak ulus devlet, imparatorlukların ve süper devletlerin yüzyılları boyunca varlığını sürdüren tek siyasal gerçek olmasına rağmen, son yüzyıl içinde o da kendini derinden derine değiştirmiştir (Drucker, 1993: 160-172). Ulus devlet, sivil toplumu koruyan yapısından totaliterci biçime evrilerek sivil toplumu kaplayan ve onu siyasal toplum hâline dönüştüren bir işlev kazanmıştır. 19. yüzyıl sonlarında ise ulus devlet ekonomik bir organ haline gelmiştir. Bugün ise, algoritmik uluslardan söz edilebilmektedir (Calzada, 2018: 267). Devletler sermayelerini en yüksek kârın elde edilebileceği alanlara yönelmektedirler. Bu nedenle artık bilgi yani veri en yüksek yatırımın temsil edildiği alan olmuştur. Merkeziyetçiliğin parasal sermayenin verimini azalttığını gören devletler, en kârlı sermaye araçlarından olan verinin elde edilmesi için şirketlerle birlikte hareket etmektedirler.

Ulus devletin ilk amacını aşan bir biçimde veriye dayalı şirketleşmeler oluşmaktadır. Bu şirketleşme ulusların temelini oluşturan kurumları içeriden dönüştürmek istemektedir. Devletlerin gücünü, parçalı mekanizması olan yerel yönetimler aracılığı ile tabana yaydığı bu süreç, yerel yönetimleri de şirketleştirme girişimindedir. Bu nedenle çalışmada, kapitalist ve post-kapitalist sürecin başrollerinde olan ABD, Rusya, Çin ve geç modernleşen ülkelerden biri olarak görülen Almanya örneğine yer verilmiştir. Türkiye örneğine ise, henüz gelişmekte olan bir ülke kategorisinde yer almasına rağmen şirketleşen yerel yönetim uygulamalarına rastlanıyor olmasından kaynaklı yer verilmiştir. Türkiye, gözetimi yerel yönetime hangi amaçla dâhil ettiği ve nasıl yönettiği üzerinden diğer ülke örneklerine dâhil edilecektir.

Yerel yönetimler aracılığıyla yeni sermaye ve hammadde aracı olan veri temelli yönetim; hibrit, ticari, açık gibi farklı sıfatlandırmalarla nitelendirilmektedir. Örneğin, Çin'de ticari gözetim kapitalizminin gelişiminin, şirket, devlet ve yerel yönetimlerin dönüşen birlikteliğinden kaynaklı olduğu

düşünülmektedir (Liu, 2019: 6). Çin'deki Guangzhou ve Chengdu gibi birçok yerel yönetim birimi, Tencent şirketiyle ortak hizmet vermektedir. Benzer şekilde, Rusya'da Sberbank, gelecekte bankanın platformundan, tüketim malları, telekomünikasyon, sağlık, seyahat, emlak, inşaat, üretim, finansal hizmetler ve en önemlisi yerel yönetimleri de içeren geniş bir hizmet yelpazesinin “finansal ekoloji (*financial ecology*)” altında sunulabileceğini öngörmektedir. ABD ise gözetimin belediye ayağını “Seattle Surveillance Ordinance (*Seattle Gözetim Yönetmeliği*)” ile pekiştirmektedir. Süreç Almanya'da da, 2019'dan 2022 yılına kadar 575 kamu hizmetinin tamamını dijital olarak dönüştürmek üzere büyük ölçekli kamu hizmeti reformuyla başlamıştır (Mergel, 2019: 5). Bir diğer örnek, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ile veri paylaşımına giden Türkiye'dir. Süreç, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'na bağlı BTK'nin Aralık 2020'de internet servis sağlayıcısı firmalara kitlesel gözetim talimatını vermesiyle başlamış, ardından e-Dönüşüm hedefi kapsamında geliştirilen e-Belediye Projesiyle devam etmiştir.

Devletlerin kurumlarının eylemsel dönüşümleri, yerel yönetimlerin şirketleşmesi, ilişkisellik bağlamında analiz edildiğinde ilişkinin diğer tarafı için de dönüşüme yol açacağı sonucuna varılmaktadır. Yani ilişkinin diğer bileşeni olan ‘vatandaş’ (*citizen*) tanımlaması değişime uğramaktadır. Gözetimin veri gücüne sorulacak olan “Kim bilecek? Kimin bildiğine kim karar verecek? Kimin karar vereceğine kim karar verecek?” (Zuboff, 2021: 543) sorularını ne vatandaşlar sorabilmekte ne de cevaplayabilmektedir. Gözetim kapitalizminin, kişiselleştirme (*personalization*) kavramı altında vatandaşları birer *datadaş*'a dönüştürdüğünü belirten bu makale, vatandaşların dönüşümünün onların haklarında ne tür kayıplara yol açtığını ve buna karşın nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiğini göstermeye çalışmıştır.

1. Bir Sonraki Durak: ‘Gözetim Kapitalizmi (*Surveillance Capitalism*)’

Kişi, kendisine ait olan bilgiyi bir başkasının öğrenmesini istemiyor ise sistem bunun için iki seçenek sunmaktadır: Ya bilginin aktarımını sağlayacak herhangi bir eylemde bulunulmamalıdır ya da mahremiyetin (*privacy*) veri olarak depolandığını ve gerekli durumlarda yetkililerle paylaşılacağını göze alarak eyleme geçilmelidir (Newman, 2009). Bakıldığında seçim yapabilme özgürlüğü varmış gibi duran bu iki yol aslında eylemlerinden vazgeçme *-benlik*'ini yok sayma- ve kendinde saklı kalmasını istediğin şeyleri görünmeyen(ler)le paylaşma baskısının olduğu tek bir yola çıkıyor: gözetim (*surveillance*). Zuboff (2021) bu durumu, failliğin makine öğrenimine devredilmesi olarak yorumlamaktadır.

Bireyler hakkında her geçen gün daha fazla bilgi toplayan ve başkalarının kontrolü altında kalmaya devam eden güç ise *big data* yani büyük veri'dir. Büyük veri tamamen toplumsalın dışında varlığı olan teknolojik gücün kaçınılmaz bir sonucu olarak biçimleniyormuş gibi analiz edilmektedir. Bu analiz ise bireyi, yalnızca seyirci olmaya itmektedir. Oysa Zuboff için *büyük veri* tam da toplumsalın içinden gelen ve orada araştırılıp tanımlanması gereken şeydir. Onun için, büyük veri oldukça amaçlı ve son derece sonuç odaklı eylemde olan yeni bir *birikim* mantığı, yani gözetim kapitalizmidir (*surveillance capitalism*). Kapitalizmin bu yeni biçimi, gelir üretmek ve piyasa kontrolünü sağlamak için bireyin davranışlarını bilmeyi ve üzerinde kontrol gücüne sahip olmayı istemektedir (Zuboff, 2015: 75-76).

Gözetim uygulamaları, insanlığın varoluş zamanlarına kadar dayandırılabilir de, çağımızın teknolojik alt yapısıyla birlikte farklı bir form kazanmıştır. Gözetim sürecinin bilgisayar tabanlı yeni versiyonu, Foucault'un eserlerinde değindiği gözetim kavramından farklılıklar gösterse de, uygulama amaçlarında benzerlikler mevcuttur. Foucault için gözetim bir disiplin aracıdır. Yani davranışsal eylemler kontrol edilirken aynı zamanda bireyler terbiye de edilir (Foucault, 1995: 196-198). Bilgisayar tabanlı bilgi ve iletişim teknolojisinin yarattığı gözetim ise insan davranışları üzerinde veri elde ederken, elde ettiği verilerle davranışsal psikolojiye de hükmetmektedir (Vélez, 2021).

Constantiou ve Kallinikos (2014) da büyük veri'yi, modern ekonominin ve toplumun dönüşümü olarak yorumlamaktadır. Gündeliklik (*everydayness*) gibi geniş bir alanı kapsayan ve onu veri formuna getiren bu dönüşüm, kurumsal ve örgütsel hayatın içsel bileşenleri halini almaktadır. Başka bir deyişle, gündelik alan ve gündelik olan ticarileştirilmektedir (*commercialization*). Bu değişiklikler, kemikleşmiş sosyal ve kurumsal yapılarla, müşteri (*customer*), hizmet alan (*client*) ve vatandaş (*citizen*) gibi doğal ayrımların bulanıklaşmasıyla yakından ilgilidir (Yoo, 2013: 222).

Benkler'in (2006), toplumsal üretimin piyasa dışı formları olarak nitelendirdiği şeyle kendi kaderini tayin hakkının öznelikleri, yeni bir ağ bağlantılı bireysel alanda ifadesini bulmaktadır. Bu piyasa dışı faaliyetler, yukarıda belirtilen gündeliklik betimlemesinin kökenidir. Bunun anlamı, hiçbir şeyin önemsiz ve öylesine olmadığı, aksine, her eylemin, beğenin, konunun, yazışmanın, fotoğrafın, videonun, satın alımın ve diğer birçok şeyin bile aslında piyasa değerinin olduğudur. Önemsiz zannettiğimiz ve gündelikliğimiz içerisinde belki de otomatik gerçekleşen bu eylemler biriktirilir, analiz edilir ve tekrar satılır. Teknoloji uzmanları tarafından veri atığı (*data exhaust*) olarak adlandırılan döngünün son halkası, atığın işlenerek tekrar piyasa değeri kazanmasını sağlamaktadır. Bu süreçte önemli olanın nitelik değil nicelik olduğu vurgulanmalıdır (Zuboff, 2015: 79). Zuboff'un şematize ettiği "davranışsal değer yeniden yatırım döngüsü" davranış verisini analiz eder, analize göre hizmet

geliştirir ve kullanıcılara sunar, ve kullanıcılardan tekrar işlenmiş davranış (*deneyim/experience*) elde eder (Zuboff, 2021: 96). Bu döngü özünde davranışların manipüle edilmesini anlatmaktadır.

Deneyim, davranışsal verilere dönüştürülmek üzere ücretsiz bir hammadde olarak kabul edilir. Bu tür veriler, bir başkasının çıkarları için insanların davranışlarını tahmin etmek ve müdahale etmek amacıyla insanlardan ücretsiz olarak alınan “mülkiyet sahibi bir davranışsal artı değer” olarak ele alınmaktadır (Zuboff, 2021: 88).

Ekonomide yeni hammadde olarak kabul edilen davranışsal veriler, Peter Drucker (1993) için bilgidir ve bilgi, kapitalizmin üç temel kaynağı olan emek, toprak, para metalleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, mikro düzeyde ekonomi, makro düzeyde ise kapitalizm artık somut mallar üretme peşinde değildir. Bilgi, üretimin artık en önemli kaynaklarından biridir (Drucker, 2013: 38). Benzer şekilde, Ronald Reagan’ın başkanlığı sırasında görev yapan eski Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan, Yeni Ekonomi paradigmasında siyasetin piyasaları kendi haline bırakması, piyasaların ise ekonomik riskleri ve gelişmeleri tahmin etmek için bilgisayar tabanlı modellerden yararlanması gerektiğini iddia etmiştir (Ball ve Tchaidze, 2002).

Gelecekteki eylemleri sürekli olarak izlemek ve tahmin etmek için yeni yönetim paradigmasının en önemli parçası olduğundan, bilgisayarlar modelleme ve tahmin için uygun bir altyapı sağlamıştır. Bilgisayarlar sayesinde, bireysel aktörlerin sanal bir görüntüsü, teorik bireyci varlıklara indirgenebilir ve yalnızca sayıların ve kesinliklerinin anlamlı olduğu, mükemmel şekilde hesaplanabilir bir alana iletilebilir. İnternetin ortaya çıktığı 1990’larda, bilgisayarların toplumdaki riskleri sürekli izleyip çözebildikleri için arkaik siyasi hiyerarşiler olmadan toplumsal istikrar getirme potansiyeline sahip olduğunu düşünen Californian Ideology³’nin siber ütopyacıları gibi tekno iyimserler tarafından bilgisayarlar olumlu karşılanmıştır. Siber alan, katılımcı demokrasi için siyasi olarak özgür ve otorite karşıtı bir alan ortaya çıkarabilir diye düşünülmüştür (Barbrook ve Cameron, 1996; Jacobs, 2021). Bununla birlikte, yeni bir otoriter formun gelişini gösteren internet sansürleri ve gözetiminin ardından ütopya hızla bir distopyaya dönüşebilme riskini barındırmaktadır.

Shoshana Zuboff bu durumu, serbest piyasa mekanizmalarına bırakılan kontrolsüz makine öğreniminin, birincil amacı kâr maksimizasyonu olan ticari

3 Andy Cameron tarafından 1995 yılında yazılan bir makaledir. Neoliberalizmi eleştiren bir makale olduğunu ifade eden Barbrook ve Cameron 1990’larda Silikon Vadisi’nde ağ teknolojilerinin yükselişinin Amerikan neoliberalizmiyle ve siyasi soldan ve sağdan umut verici teknolojik determinizm biçimindeki inançların paradoksal bir melezleşmesiyle bağlantılı olduğunu savunmaktadırlar (Barbrook ve Cameron, 1996).

bir projeye hızla dönüşmesiyle açıklamaktadır. Böylece, tüm ütopyik umutlara rağmen, siber uzay, piyasanın her şeyi kendi avantajı için kullanmasına izin verildiği ölçüde, herhangi bir siyasi düzenlemenin ulaşamayacağı mutlak *laissez-faire* politikalarının laboratuvarı haline gelebilmiştir.

Bu döngünün içerisindeki ilişkisellik nasıl belirleniyor ve ne olarak adlandırılıyor? Bu soruya yanıt için, yukarıda değinilen bulanıklaşan devlet-şirket-toplum ilişkilerini irdelemek gerekir. Dönüşüm, yönetimi -kamu yönetimi dâhil-, ana hatları hala belirsizliğini koruyan yeni bir bağlamda bir alan ve sosyal uygulama olarak yeniden şekillendirmektedir. Bu alanlar organizasyon yapılarını, yerleşik rutinleri, iş bölümlerini, endüstri ilişkilerini ve kurumsal çözümleri kapsayan genişliktedir. Aynı zamanda ilişkilerin dönüşümü firmaların ve kuruluşların iç ve dış çevresi arasındaki ayrımın yeniden üretildiği ve güçlendirildiği, sözleşmeler ve yöntemlerle yakından ilişkilidir (Constantiou ve Kallinikos, 2014: 2).

Buradan hareketle şirketlerin, devletlerin ve devlet kurumlarının ekonomik eylemleri ve sonuçları tanımlamaya ve kontrol etmeye çalıştıklarını söylemek yanlış olmayacaktır (Zuboff, 2021: 473). Devletler şu an tespit etme, öngörme ve hatta karşı tedbirlerin otomatik harekete geçirilmesinin doğrudan güvenilir araçlarını vadeden, makine öğreniminin verilerini toplumsal belirsizliklerin aşılmasında araçsal güç olarak kullanmaktadır (Zuboff, 2021: 474). Bu yüzden, devletler ve kurumları, şirketlerle olan bağlarını her geçen gün kuvvetlendirmektedir. Hem devlet hem yüksek teknoloji şirketleri çevrimiçi-çevrimdışı sınırının çöktüğü ve eski pasif gözetleme stratejilerinin yerini, aktif davranış mühendisliği ve kültürel yaşamın tasarlandığı yeni bir sosyal yönetim sistemi almaktadır (Liu, 2019: 4). Devletin, sosyal devlet ilkelerinin dışına çıktığı bu girişimleri, onu ticari devlet (*commercial state*) olmaya yöneltmektedir. Böylelikle şirketler devlet çatısı altında eylemlerine yasallık kazandırırken, devletler ise varlıklarının sebebi olan halklarına ait verileri şirketler yoluyla temin ederek, üzerlerinde davranışsal bir kontrole sahip olmayı başarmaktadır.

Devletlerin ve şirketlerin birlikteliğinden doğan gözetimin alt yapısının inşası basitçe, devletin şirketlerin işlemlerini ve üretimlerini dikte edip düzenlediği bir planlı ekonomi düzenlemesi değildir. Bunun yerine birbirini besleyen ve dönüştüren kimi zaman klasik devlet anlayışını yok eden bir süreç olabilmektedir. Bu birliktelik hybrid gözetim kapitalizmi (*hybrid surveillance capitalism*) olarak da tanımlanmaktadır (Østbø, 2021: 436). Hybrid model uygulamalarını neredeyse tüm ülkeler deneyimlemektedir. Özellikle Çin, ABD, Rusya ve Almanya gibi ülkeler gözetim kapitalizmini yerel yönetim hizmetlerine de entegre etme yolundadır. Bu yüzden hybrid model uygulamalarını irdelemek gözetim kapitalizminin kamu yönetimi ve yerel yönetimler ayağını netleştirmek için anlamlı olacaktır.

2. Bulanıklaşan İşbirliği: Yerel Yönetimlerin Şirketleşmesi

Son yıllarda, biri toplumsal konuları ele alan sosyal model, diğeri ticari faaliyetler hakkında bilgi veren ticari model olmak üzere bu iki ayrı modelin birleşimi ile faaliyet göstermeye çalışan firmaların sayısı artmıştır (Bruneel vd., 2016: 2). Bu firmalar, kâr amacı gütmeyen bir model alıp bir gelir akışı eklemek veya kâr amaçlı bir model alıp bir hayır kurumu planı eklemeyi tercih etmemektedir. Bunun yerine, tek bir kapsayıcı strateji aracılığıyla hem sosyal hem de ticari bir misyon izleyerek hybrid modelleri sosyal girişimler olarak benimsemeye çalışmaktadırlar (Tracey vd., 2011; Stevens, vd., 2015). Hybrid organizasyonların temelde oluşum amaçları sosyal refah ve ticari mantığı birleştirerek sosyal girişimlerde bulunmaktır (Pache ve Santos 2013). Fakat burada değinmeyi amaçladığımız şey, özellikle neo-liberalleşme ile birlikte gelişen ve birçok akademik çalışmanın konusu olan kamu-özel işbirliğinin faydaları veya zorlukları meselesi değildir. Çünkü bu benzer tabanla yapılacak olan tartışma, bu çalışmanın ana gayesi olan ‘gözetim’ kısmını açıklamakta yeterli olmayacaktır. Onun yerine; kamunun ve şirketlerin birlikteliğinden doğan, düşük maliyetle hizmet kalitesini artırma ve devletin temel hizmetlerindeki yükünü azaltma kılıfının ardında yatan ve devletin de otorite olma biçiminin dönüşerek, artık bir şirket gibi hareket ettiği gerçeğini göstermek amaçlanmaktadır. Nedeni, teknolojik gelişmelerin ve bilgi birikiminin apolitik gibi duran konumunun, aslında devleti ve kurumlarını da içeren politik bir alan olmasıdır (Østbø, 2021: 436).

Pozitivist geleneğin temelinde de toplumu bilme ve yönlendirme gibi bir dürtünün olduğu bilinmektedir. Bunun aslında, bir yanıyla modernleşme adı altında, bilinmez-tinsel olandan kurtularak kendi geleceğini inşa edebilme gibi bir kaygıdan geldiği söylenebilir. Bu bilinmez olandan kurtulma çabası aynı zamanda kurumlardan da kurtulma çabasını içeren bir eylemdir. Şu an gelişen, toplumu bir mühendis gibi tasarlayan ve inşa eden gözetim sisteminin ise belirli farkları vardır.

Farklılıklardan ilki; veri (*data*) ve elde edilmiş biçimidir. Kurumlar ve şirketler, muhatabı oldukları ve hatta olmadıkları kişiler hakkında çok daha kapsamlı verilere-bilgilere çok daha kolay bir şekilde sahip olabiliyorlar. Üstelik bu sahip olabilmek eylemi, deney ve gözlem gerektirmiyor veya belirlenmiş bir an içermiyor. Her an ve her eylem varlığını, bir kurumun ve şirketin kar hammaddesi olmaya yönlendiriyor. Çünkü artık, davranışı tahmin etmek davranışı şekillendirmekten daha az kârlıdır (Zuboff, 2021: 463-464).

Farklılıklardan bir diğeri; rızadır (*consent*). Mahremiyet öz-yönetimi rızaya dayanır (Solove, 2013: 1880). Yani birey, kendisi için mahrem olanı bir başkasıyla paylaşıp paylaşmayacağına kendisi karar verir. Bir başka deyişle,

mahrem olan başkalarıyla paylaşılmış, yani mahrem olmaktan çıkmış ise bu ancak rıza göstermekten kaynaklıdır. En azından, rızayla gerçekleşmesi beklenir (Solove, 2013: 1882). Bu yaklaşımdan anlaşılacağı üzere, birey rasyonel bir seçme özgürlüğü içerisinde. Seçim yapabilmesini sağlayan ve seçimini sınırlılıklar içerisinde güvende tutan sözleşme, burada anlam kazanmaktadır. Çünkü sözleşme, bireyin rasyonel eylemde bulunmasını sağlayan bilgi kaynağıdır. Aynı zamanda karşı tarafında sorumluluklarını belirleme özelliğine sahiptir. Bu sözleşmede birey kendi mahremiyetini, bilgilendirilmediği (*uninformed individual*) için koruyamaz (Solove, 2013: 1883).

Diğeri ise güçtür (*power*). Güç, merkeziyetinin parçalara ayrıldığı ve araçsal güç biçimine geldiği bir dönüşüm yaşamıştır. Bu güç, karşılıklı yapılan veri sözleşmesini rıza temelli görmekte ve bireyi araçsallaştırarak üzerinde araçsal gücünü kullanmaktadır. Ancak Zuboff'un da belirttiği üzere, gözetim kapitalizminin rızaya dayalı bir sözleşme usulü yoktur (2015: 79; 2021: 261). Her ne kadar şirketler ve kurumlar, bireyin bilgilerini kendi rızasıyla paylaştığını savunsa da, aslında gözetim yapısı bireyi çevreleyerek ve onu tanıdığından dolayı kişiselleştirilmiş (*personalized*) teklifler sunarak onun manipüle edilmiş davranışını, rıza olarak yorumlar. Yani, özgür irade ve karşılıklı hak ve yükümlülüklerle birlikte meşru otoritenin türetildiği değerlere (rızaya dayalı katılım!), bireyin görünmez zincirlerle bağlanmasıdır.

Kurumlar otoritelerini, güç ve rızanın bileşiminden alır. Yani otorite, otorite olduğunun üzerinde belirli bir güç kullanmak ister ama bu gücün ne ve nasıl olacağı, üzerinde otorite olunanın rızasının sınırlılıkları ile belirlenir. Ancak bu denklem anlaşılacağı üzere, gözetimle değişmiştir. Güç, yapım aşamasında olan sosyal vizyonda zaten modası geçmiş olduğundan denkleme girmez (Zuboff, 2021: 542). Denklem revizyona uğramasından, bileşenlerin tamamen yok olduğu değil tanımlanma ve uygulanma şeklinin değiştiğinin kastedildiği anlaşılmalıdır.

Şirketlerin ve devlet kurumlarının da birlikteliğinden doğan dönüşümün temelleri işte tam da buradan başlamaktadır. Örneğin; Çin'de ticari gözetim kapitalizminin gelişimi, şirket, devlet ve yerel yönetimlerin dönüşen birlikteliğinden kaynaklıdır (Liu, 2019: 6). Çin'deki birçok yerel yönetim, Tencent şirketiyle ortak hizmet vermektedir. Chengdu belediyesi 2008 yılında, Sichuan depreminin ardından Tencent'le işbirliği yapmaya karar vermiştir. Taraflar, bölgede Chengdu Tencent Bilgi İşlem Merkezi ve Müşteri İşlemleri Merkezi'ni kurarak, deprem bölgesinin kalkınması amacıyla ekonomik yatırımlar yaptıkları iddialarında bulunmuşlardır. Fakat bu birlikteliğin arka planında Tencent'in yaptığı yatırımla veri elde etme ve işleme fırsatı yatmaktadır. Ek olarak, bu yolla Tencent ticari faaliyetlerini geliştirerek kârını arttırmayı hedeflemektedir (Tencent, 2008). Yine 2017 yılında, Guangzhou Belediyesi, yeni bir tür akıllı şehir inşa etmek için Tencent'le işbirliği

imzalamıştır. Bu anlaşma ise, internet hizmetlerinin yerelleştirilmesi, endüstri inovasyonu, kamu hizmetleri, insanların günlük yaşamındaki uygulamalar ve girişimcilik dâhil olmak üzere beş alanda derinlemesine işbirliğini içermektedir. Tencent, Guangzhou Belediyesinin vermesi beklenen hizmetleri; hizmetler, finans, işletme, ticaret ve lojistik dâhil olmak üzere, kendi öncülüğünde gerçekleşmesi için sektörlere bulut hizmetleri sağlamıştır. Şirket ayrıca kamu hizmetlerinde firmanın son derece popüler sosyal medya uygulaması WeChat'i, WeChat Pay'i, yüz tanıma sistemini ve tıbbi tedavi ve sosyal güvenlik için bir elektro-lisans sistemini kullanan yenilikçi teknolojilerin oluşumunu sağlamayı da hedeflerinden biri olarak belirlemiştir (Xia, 2017).

Yakın tarihli bir başka örnek ise 2021 yılında Suzhou Belediyesi'dir. Suzhou Belediyesi dijital endüstri merkezi, dijital şehir bilim, yapay zekâ endüstri uygulama merkezi ve yeni bir kültür ve turizm endüstri geliştirme merkezini inşa etmek için Tencent'le işbirliğine gitmiştir (Equalocean, 2021). Her bir örnekteki işbirliğinin derininde, kişisel veri patlamasından faydalanma arzusu yatmaktadır (Zuboff, 2021: 477). Çin hükümeti, devletin merkezi görev ve yükümlülüklerini dağıttığı yerel yönetim kurumlarını dev şirketlerle ortak hareket etmeye yöneltmektedir. Elbette adem-i merkeziyetçiliğin (*decentralization*) sağladığı, tabana/halka kolay ulaşılabilir olma kolaylığı, şirketlerle birlikte ticari bir fırsata dönüşmektedir.

Benzer örnekler Rusya'da da mevcuttur. Sberbank, Rusya'nın teknolojik yükselişi ve 'internet egemenliği' için destek olmaktadır. Sberbank, devletle işbirliği içerisinde olurken bir yandan da rekabet etmektedir (Østbø, 2021: 437). Sberbank, teknoloji pazarında geç başlayan bir şirket olmasına rağmen, Rusya'nın en büyük bankası olarak benzersiz bir konuma sahip, henüz 2016'da Batı'yı ve Çin'i örnek alan yeni bir "ekoloji" geliştirmeye karar vermiştir ve resmi olarak 2020'de bir teknoloji şirketi olmayı başarabilmiştir. Şirketlerle hareket etme, Rusya'nın bundan sonraki süreç için izleyeceği bir politika olarak görülmektedir. Sadece bankanın müşterileri için iyi hizmetler yaratabilmesi değil; aynı zamanda devlet hizmetlerinin kalitesinin artmasına ve ülkedeki yönetim modelini dönüştürmesine etki edebilmesi amaçlanmaktadır. Şirket yönetimine göre, Sberbank'ı dönüştürmek, ülkeyi dönüştürmek anlamına gelmektedir (Seddon, 2018). Bu bakış açısından, devletin şirkete dönüştüğünü anlamak zor değildir.

Sberbank, 2018 yılında Karelya (*Karelia*) Cumhuriyeti⁴ ile anlaşma imzalamıştır. Anlaşma, kamu-özel işbirliği, risk değerlendirmesi, risk önleme konusunda tavsiyelerin hazırlanması, yeni işbirliği ve bilgi etkileşimi alanlarının

4 Karelya, Kuzey Avrupa'da, Beyaz Deniz ile Finlandiya arasında, Avrupa Rusya'sının kuzeybatısında, Finno-Karelya Intermarium olarak anılan bölgenin doğusunda yer almaktadır.

tartışılması dâhil olmak üzere yatırım projelerinin finansmanı için seçeneklerin ortak araştırılması üzerinedir. İşbirliğinin önceliği, sanayi üretimi ve tarım sektöründeki yatırım projelerinin yanı sıra bölgenin yerel yönetimlerinin hizmetini kapsayan altyapı gelişiminin (yolların ve köprülerin inşası vb.) sağlanması olarak belirlenmiştir (Sberbank, 2018). Çin'deki modelleri örnek olarak gören Sberbank, gelecekte bankanın platformundan tüketim malları, telekomünikasyon, sağlık, seyahat, emlak, inşaat, üretim, finansal hizmetler ve en önemlisi yerel yönetimleri de içeren geniş bir hizmet yelpazesinin “finansal ekoloji (*financial ecology*)” altında sunulabileceğini öngörmektedir. Tasarlanan ekolojinin 2025 yılına kadar küresel kârının %40'a ulaşacağı tahmin edilmektedir (Rozhkov, 2016). Bu işbirlikleri elbette sadece vatandaşa iyi hizmet(ler) sunabilme kaygısını içermemektedir. Özünde, devlet hizmetlerinin ve yerel yönetimlerinin kalitesinin değişmesini ve ülkenin yönetim modelinin değişmesini amaçlamaktadır. Bu da, yukarıda bahsedildiği üzere, hibrit gözetim kapitalizmini (*hybrid surveillance capitalism*) doğurmaktadır.

Ayrıca Rusya, bugünlerde Ukrayna ile olan savaşını, gözetimi arttırmak için fırsata dönüştürmüş durumdadır. Roskomnadzor⁵ ajansı, 2020'den beri çevrimiçi protesto faaliyetlerini izlemek için gözetim ağını yerel yönetim kanalıyla geliştirmekte ve yerelde sorun çıkaranları tespit etmeyi hedeflemektedir. Savaş esnasında, halkın tepkisini kontrol altında tutmak için bu sistemin hükümetin stratejik araçlarından biri hâline geldiği söylenebilir. Moskova'da yaygınlaşan yüz tanıma sistemiyle savaş karşıtı protestocuları çok hızlı bir şekilde tespit edebilmektedir. Ancak halkı gözetlemenin ve davranışlarını etkilemenin kârını görmüş olmalarından kaynaklı olarak, Roskomnadzor ve Moskova Bilgi Teknolojisi Departmanı (DIT) bu sistemi ülke çapında bir baskı aracı olarak yaygınlaştırmak için kamu yönetimini sürece dâhil etme isteğindedir (Soldatov ve Borogan, 2022).

ABD ise gözetimin belediye ayağını “Seattle Surveillance Ordinance (*Seattle Gözetim Yönetmeliği*)”⁶ ile pekiştirmektedir. 2018 yılında yürürlüğe giren yönetmeliğin, şehir gözetim tanımına uyan herhangi bir teknoloji kullanılmaya başlandığında, belediye meclisine ve halka daha fazla şeffaflık sağlayabilmek üzere tasarlandığı iddiasında bulunulmuştur. Yönetmelikte gözetim (*surveillance*) tanımlaması ise şu şekilde yapılmaktadır: “Gözetleme (*surveillance or surveil*) kimliği belirlenebilir bireylerin hareketlerini,

5 İlgili ajansın yönetmeliği için bkz. The Federal Service for Supervision of Communications, Information Technology, and Mass Media (2022), <https://eng.rkn.gov.ru/about/> (05.01.2022).

6 Yönetmelik için bkz. Seattle, Surveillance Ordinance (2018), <https://www.seattle.gov/tech/initiatives/privacy/surveillance-technologies/about-surveillance> (10.01.2022).

davranışlarını veya eylemlerini, sivil özgürlükler, konuşma veya örgütlenme özgürlüğü, ırksal eşitlik veya sosyal adalet hakkında makul ölçüde endişe uyandıracak şekilde gözlemlenmek veya analiz etmek anlamına gelir. Kimliği belirlenebilir kişiler, başka herhangi bir kayıtla birleştirildiğinde lisans (*license*) verileriyle kimliği ortaya çıkarılabilen kişileri de içerir. Bir kişinin bilerek ve gönüllü olarak bilgiyi sağlamaya rıza göstermesi veya bilgiyi vermekten vazgeçmek için açık ve bariz bir fırsata sahip olması gözetim değildir.” (Seattle, 2022).

Zuboff’un da daha önce belirttiği gibi, kişiler verilerini paylaşmak istemediklerinde bile aslında veri paylaşmaya itilirler. Çünkü gözetim sistemi, kişinin benliğini önce elinden almakta sonra onu tekrar inşa etmektedir (*manipulated personality/manipüle edilmiş benlik*). Bu da kendiliğinden zorunlu bir rıza getirir (Zuboff, 2021: 545-548). O halde yukarıda yer alan yönetmelik bu çerçeveden yorumlandığında, bireyin rızasıyla yapılan gözetim, gözetim değildir varsayımı sahte hukuktur (*fake law*) (Bostman, 2017).

Yönerge, ayrıca gözetleme kapasitesi (*surveillance capability*) kavramını da açıklamaktadır: “Gözetim kapasitesi”, verilerin toplanmadan önce veya sonra gizlenmiş, kimliksizleştirilmiş veya anonimleştirilmiş olup olmadığına ve teknolojinin belirli görünümünün veya bilgi türlerinin yakalanmasını engellemek veya gizlemek için kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın toplama ve kullanma özelliğine denir” (Seattle, 2020). Yukarıda da değinilen ve gücün dönüşümünü ifade eden paragraflarda anlatılmak istenen, özünde tam da böyle bir güç dönüşümüdür. Otorite kendisini var eden rıza ve güç ikilisini kaybetmemiş, gözetimden elde edilecek veri otoritesi olmak için kendisini oluşturan bileşenleri reforme etmiştir.

Vatandaşların, bu yönerge maddelerinde belirtildiği gibi, verilerinin güvende olduğu vurgusu, pratikte kendisini gerçekleştirememiştir. *Seattle Municipal Ordinance* uygulamaları, verilerin hatalı işlendiğini ve suçta kimlik belirleme gibi teknolojilerin sonuçlarının eşitsizlik yarattığını göstermiştir. Young ve arkadaşlarının belediye gözetimi ve algoritmalarının güvenilirliği konulu çalışmalarında ulaştıkları sonuç belediye gözetiminden elde edilen verilerin kullanımının, ırksal ve sosyal adalet gibi temel ilkeleri zedelediği yönündedir (Young et al., 2019: 12).

Özellikle 2001 yılında yaşananlarla birlikte ABD hükümeti, gözetimi özel şirketlere devretmenin kamuyu maliyetlerinden ve yüklerinden kurtaracağını düşünmüştür. İlerleyen yıllarda krediyle satın alma yaygınlaştıkça, perakendeciler ve finans kuruluşları tüketicileri derecelendirmek için veri bazlı teknikleri tercih etmiştir. Tüketici kredi büroları ülke çapında şehirlerde kök salmıştır. New York ve Boston’daki en büyük bürolardan bazıları, mağazalardan, işverenlerden, ev sahiplerinden, mahkeme kayıtlarından ve polis kayıtlarından

toplanan bilgileri içeren bir milyondan fazla kişi hakkında dosya tutmuştur. Kredi büroları ve sigorta şirketleri birlikte milyonlarca Amerikalının hayatını izleyerek onları risk ve değer kategorilerine ayırmıştır (Lipartito, 2021).

Şimdilerde artış gösteren bir eğilimle, işletmeler, büyüyen hükümet bürokrasileri ve veri toplama sistemlerinin yanı sıra belediye kayıtlarından da yararlanmaktadır. Kredi kurumları ve pazarlama firmaları, kişisel bilgileri nüfus sayımı verileri, posta kodları, standart endüstriyel kodlar ve sosyal güvenlik numaralarıyla ilişkilendirerek çok daha ayrıntılı insan portreleri tasarlama gayretindedirler (Utton, 2021). Belediyelerin, şirketlerle birlikte kurduğu veri paylaşımı süreci, belediyenin hizmet sunduğu vatandaş profilini, işletmenin ürün pazarladığı müşteri profiline dönüştürmektedir.

Alman hükümetinde ise kamu kurumları hâlâ sıkıcı prosedürlerle hizmet sunuyor gibi dursa da, Almanya 2019'dan 2022'ye kadar 575 kamu hizmetinin tamamını dijital olarak dönüştürmek için büyük ölçekli kamu hizmeti reformu başlatmıştır (Mergel, 2019: 5). Bu adımın, dijitalleşme sürecindeki ülkeler arasında Almanya'nın hâlâ orta sıralarda yer almasından kaynaklı olduğu belirtilmiştir (Wegrich, 2020: 1107; DESI, 2019). Ayrıca, kamunun özel karşısında çok geride kaldığını düşünen rekabetçi bir bakış açısından da söz etmek mümkündür. Temel Yasa'nın (*Basic Law*) 91c bilgi teknoloji sistemleri maddesinde, federal ve eyalet düzeylerinin görevlerini yerine getirmek için gerekli teknoloji sistemlerinin planlanması, kurulması ve işletilmesinde işbirliği yapmasını zorunlu kılarak bu kopukluğu gidermek amaçlanmıştır. Belediyelere, Temel Kanununun 28. maddesi hükümlerine göre tesis edilen öz-yönetim (*self-administration*) haklarına dayalı olarak, yukarıdan aşağıya geliştirilmiş standartların, platformların ve güvenlik sistemlerinin kullanımının sağlanması için karar verme süreçlerinde bağımsızlık verilmiştir (Federal Ministry of Justice, 2022). Yasa çerçevesinde kamu kurumlarının ve hizmetlerinin dijitalleştirilmesi için IT (*informations technologie/bilgi teknolojisi*) ile işbirliği yapmak amacıyla federal kamu kurumu (FITKO) oluşturulmuştur. Çevrimiçi erişim yasasıyla (*Online-zugangsgesetz/access law*), Almanya, analog kamu hizmetlerini, 7/24 kullanılabilir yeni bir vatandaş odaklı hizmete dönüştürmeyi hedeflemiştir. Her vatandaşın kendi eID'si (*elektronik kimlik*) ve hizmet hesabı olacak, böylece hizmetlere erişebilecek ve gerektiğinde kurumlar arasında veri alışverişi yapılabilmesi sağlanacaktır (Mergel, 2021: 335). Almanya, eyaletlerinin (Länder) bu dijitalleşme sürecini açık hükümet (*open government*) olarak adlandırmaktadır (Porth, vd., 2021: 349). Açık hükümet olma, verilerin ulaşılabilir ve daha fazla kullanılabilir olmasını sağlamaktadır (Ubaldi, 2013: 6). Verilerin yayınlanması 'sözde' şeffaflığı artırırken, özel şirketler ve idarenin kendisi de verilerin değiş tokuşundan ve daha fazla kullanımından yararlanmaktadır. Federal makamlar, topladıkları veya aldıkları işlenmemiş verileri kamu ağları aracılığıyla 'görevlerini yerine getirme' başlığı altında elde

etmeye çalışmaktadır. Ayrıca Almanya, 2013/37/EU, kamu kaynaklarının yeniden kullanımına ilişkin Avrupa yönergesine (*PSI Directive*) yasal olarak bağlıdır (European Commission, 2022a). Bunun hukuksal yorumu dışındaki anlamı, yukarıda değinilen, veri atığının birden fazla kez kullanılabilir olmasıdır. Yani kamu ve şirket yoluyla elde edilen kullanıcı verileri, her defasında tekrar geliştirilebilmek ve kullanılabilir olmak için açık/ulaşılabilir olmalıdır.

Almanya’da, yönerge, Bilginin Yeniden Kullanımı Yasasının İlk Değişikliği (IWG) yoluyla ulusal hukuka aktarılmıştır. 2019’da, AB üye devletlerini hükümet verilerinin sağlanmasını, özellikle ekonomik amaçlar için daha fazla kullanımı genişletmeye teşvik eden, açık veri ve kamu sektörü bilgilerinin yeniden kullanımına ilişkin Avrupa Direktifi (AB) 2019/1024 kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, yönergenin 2021’e kadar ulusal yasalara uygulanması kararı alınmıştır.

GovData alınan kararlar doğrultusunda, kamunun sağladığı verilere ulaşılabilirliği sağlamak amacıyla kurulmuş kaynaklardan biridir. Bir diğeri, Cohesion’dır (European Mission, 2022b). Bu ağ aracılığıyla kamunun ve şirketlerin gerçekleştirdiği/gerçekleştireceği projelerden elde edilen verilerin hem bölge hem bölge dışında kullanılabilir bir uzantısını yaratmak amaçlanmaktadır (EU, 2022a). Kamunun şeffaflığını vurgulayan bu ağların, aslında daha yakından bakıldığında, diğer bölgelerin verilerine (müşterilerine/vatandaşlarına) ulaşılabilirliği sağlamayı ve veriler üzerinde yeniden kullanılabilirliği (müşteri/vatandaş davranışlarını manipüle edebilme) sürdürmeyi amaçladığı anlaşılabilmektedir. Bugün, platformda çeşitli politika alanlarıyla ilgili geniş bir veri yelpazesi mevcuttur. Ayrıca, açık hükümet verileri federal, eyalet ve belediye yönetimleri tarafından işletilen diğer platformlarda bulunmaktadır. Örneğin, Federal İçişleri Bakanlığı tarafından, veriye dayalı gözetimin belediyeler aracılığı ile gerçekleştirilmesi ve açık hükümet (*open government*) olmanın yaygınlaşması için ‘*model municipality open government (açık yönetim belediye modeli)*’ (Federal Ministry of Interior, 2019), girişimleri desteklenmektedir.

Sürece dâhil olan ülkelerden en yenisi ise, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ile veri paylaşımına giden Türkiye’dir. Verilerin paylaşımı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’na bağlı BTK’nin Aralık 2020’de internet servis sağlayıcısı firmalara kitlesel gözetim talimatı vermesi ile başlamıştır. BTK tarafından firmalara gönderilen İSS⁷ Trafik Log Deseni Dosyası ile Türkiye’deki tüm vatandaşların internet trafiklerinin ‘kullanıcıların isimleri ile birlikte’ kendisine saat başı veriler olarak iletilmesini istemiştir (Bayram, 2022).

7 İnternet Servis Sağlayıcısı.

İSS yetkilisi, saat başı aktarılan verilerin, on dakika kadarlık kısa sürede bile gerçekleştirilebileceğini ve yasal dayanakları 5651 sayılı kanun⁸ olan, hizmet verilen abonelerin veri trafiğini sakladıklarını, bunları ise Ankara'ya, BTK'ye yolladıklarını belirtmiştir. Vatandaşların her saat başı gelen verilerinin çokluğuna rağmen; bu veriler, ulusal/uluslararası şirketlere satılarak işlenebilecek kadar kolay anonimleştirilebilmektedir. Bu verilerin henüz ticari kazanç için kullanılabilirliğini sağlamanın maliyetli olduğu düşünülse de, hâlihazırda bu verilerin kurumlar veya fayda sağlamak isteyen kişilerin eline geçebileceği ve fişleme, profillemeye ve şantaj için kullanılabilirliği düşünülmektedir. Profillemeye, algoritmalar aracılığıyla birbirine benzer datalara sahip olan vatandaşlardan oluşan *topluluk segmenti* meydana getirmektedir. Bu yolla topluluğun hangi olaylara tepki verebileceği ve/veya hangi eylemler için bir araya gelebileceği öngörülebilmektedir. Fişleme ise vatandaşlar hakkında edinilen verilerin kamu kurumlarıyla ve belirli zümrelerle paylaşılabilirliğini anlatmaktadır. Yani herhangi bir kamu kurumu ile vatandaş olarak ilişkiye girildiği anda bu veriler kamu kurumunun talebiyle elde edilebilir ve vatandaş bu kamu kurumundan elde edilmesi beklenen hizmeti, ayrıcalığı veya sorumluluğu kaybedebilir (Eroğlu, 2022). O halde, fişleme sürecinin yaratacağı durumların öngörü içeren bir yorumunu şu şekilde yapmak yanlış olmayacaktır: vatandaş olduğunuz yerel yönetimlerin hizmetlerine, ilerleyen süreçte, devletin uygun gördüğü sınırlılıklar içerisinde bir vatandaş iseniz ulaşmaya “hak kazanabilirsiniz!” -tıpkı sosyal kredi sisteminde bugün yaşananlar gibi-.

BTK'nin herhangi bir veriye erişmek için mahkeme kararına ihtiyacı bulunmamaktadır. Mahkeme kararını yalnızca, dışarıdaki kurumlardan gelen istekler doğrultusunda, talepte bulunan kurumlarla veri paylaşmak için beklemektedir (Eroğlu, 2022a). Buradan da anlaşılacağı üzere, herhangi bir vatandaş hakkında fişleme yapabilmek için mahkeme kararı ile düzenlenip aktarılmış veri paylaşımında BTK'nin hesap vermesini gerektirecek sorumluluğu bulunmamaktadır.

BTK, belediyelerle de işbirliğine girmiştir. Türkiye'nin, e-Dönüşüm çalışmalarını belediyeler üzerinden de gerçekleştirmek isteyen 'BTK çalışmaları' kısmında “2006/38 sayılı Yüksek Planlama Kurulu kararıyla hayata geçirilmiş olan Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planında yer alan eylemlerden doğrudan sorumlu kurum ve kuruluşların temsilcileriyle üniversite ve belediye

8 Kanunun maddelerini incelemek için bkz. T.C. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun 2007, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5651.pdf> (Ancak kanunda kullanıcı trafiğinin BTK'ya aktarılmasına dair bir madde bulunmamaktadır).

temsilcilerinden oluşan Dönüşüm Liderleri Kurulu'nun çalışmalarına" öncülük etmektedir (BTK, 2017). 2019 yılı itibariyle e-Belediye Projesi⁹ başlatılmıştır. Projeye; "belediyelerin kendi içinde, diğer belediye ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarıyla elektronik ortamda kesintisiz yazışma yapması, ihtiyaç olan verilere tek noktadan sağlanacak entegrasyonlarla ulaşması, hizmetlerin e-Devlet kapısına taşınarak zaman ve mekândan bağımsız hizmet sunma, yönetme ve hizmet alma imkânı sağlanması" hedeflenmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı e-Belediye, 2019). Şu an büyük şehir belediyeleri (20 adet), il belediyeleri (37 adet), ilçe belediyeleri (661 adet) ve belde belediyeleri (219 adet), e-Belediye sistemini kullanmaktadır.¹⁰

Gözetim kapitalizmi güçlerine yerel yönetimleriyle hız kazandırmaya çalışan devletler arasında yer alamaya çalışan Türkiye ise hybrid-ticari-açık devlet sıfatlandırılmaları alan diğer devletlerin yanında, istihbarat devleti olarak nitelendirilebilir. İstihbarat devleti olarak nitelendirilmenin elbette, verileri elde etmede ve işlemede yaşanan hukuksal açmazlarla ilgili olduğu düşünülebilir.

Devletlerin kurumlarının eylemsel dönüşümü ve yerel yönetimlerin şirketleşme süreçlerine birbiriyle ilişkisel olduklarını temel alan bir açıdan bakıldığında; ilişkiyi kuran diğer tarafın (vatandaşın) da bir takım dönüşümlere maruz kalmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Yani, ilişkinin diğer bileşeni olan 'vatandaş' (*citizen*) olma eylemi ve vatandaşın tanımlanma biçimi değişecektir. Bizi bu çözümlmeye götürecek iki soru sorulmalıdır: Önceden 'vatandaş' (*citizen*) olarak tanımlananların, bu plana (veri odaklı yönetime) katılması nasıl sağlanır? Devlet ve kurumları, şirketlerin veri odaklı altyapısını kullanarak vatandaş üzerinden ne elde edebilir?

3. Katılımın Algoritmalaşması: Vatandaş'tan Datadaş'a

Gözetimin veri yönetiminin ve hâkimiyetinin kimde olacağını anlamak üzere sorulan "Kim bilecek? Kimin bildiğine kim karar verecek? Kimin karar vereceğine kim karar verecek?" (Zuboff, 2015: 77; 2020: 543) soruları özünde, verileri toplanan vatandaşın, sorması gereken ancak sormadığı sorulardır. Soruların ve cevapların öznesi vatandaş olmasına rağmen, veri işleme kontrolünü sağlayacak bu sorular, veri yönetimi gücünü elinde bulunduran iktidardadır. Oysa, vatandaş kendisinden alınan verilerini paylaşmadan önce, "kim bilecek?" diye sorabilmeli ve kimin bildiğini bilebilmelidir. Kendisine ait olan verilerin

9 23.07.2019 Tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planında yer almaktadır.

10 Veriler, T.C. İçişleri Bakanlığı e-Belediye bilgi sisteminden elde edilmiştir. Bkz. <https://www.belediye.gov.tr/belediyeler> (06.02.2019).

kimin tarafından bilineceğine kendisinin karar verebilmesi beklenmektedir. Kimin karar vereceğine de vatandaş olarak yine o karar verebilmeli veya kimin karar vereceğine, kendisinin belirlediği temsilci tarafından karar verilmesinin tayinini yapabilmelidir.

Bu yorumlama vatandaşın kendisini temsil eden vekilini bilmesi, kendi karar ve yetkilerini vekiline devretmesi ile benzer bir tutumdur. Devlet ve kurumları özünde vatandaşın talep ve sözünü temsil etmekle görevlidir. En azından demokratik yönetimlerde bu şekilde işlemesi beklenir (Dalh, 2022). Zaten gözetim kapitalizminin demokrasi açmazı da burada başlamaktadır.

Yeni “epistemik haklar”¹¹ ve sözleşmenin yokluğunda, gözetim kapitalizmi demokrasiyi bozduğu gibi vatandaş da yeniden inşa etme tehdidinde bulunmaktadır. Aşağıdan, mahremiyeti gasp ederek, özerkliği azaltarak ve vatandaşları mücadele hakkında mahrum bırakarak (Zuboff, 2020), vatandaş olma failliğini baltalamaktadır.

Belediyelerin de kendi hizmetlerini vatandaşlarına şirket olarak sunmaya başlamaları, vatandaş olma failliğini tam da aynı yerden baltalamaktadır. Çünkü, yönetim vatandaşı bireyselliğiyle değil, ondan alınan verilerle değerlendirmektedir (Zuboff, 2021: 540). Örneğin, Çin’in yönetimi demokrasi değildir. Çin vatandaşları, çipli ulusal kimlik kartlarından sonra sosyal kredi sistemine (*social credit system*) maruz kalmış durumdadır (Donnelly, 2022). Vatandaşların bu ve buna benzer doğum anından, şu ana ve geleceğe yönelik elde edilen verilerin içeriğini ve çalışma sistemini görmeye bile hakları bulunmamaktadır (Zuboff, 2021: 480). Sosyal kredi sistemi gözetim kapitalizminin yaratacağı yeni vatandaşlık yapısını anlatabilecek iyi bir özetdir. Vatandaşların sınıflandırılması ve puanlanması, onların yönetime dâhil olma ve hizmeti alma haklarını etkileyebilmektedir. Sosyal kredi sisteminin temel yapı taşı veridir. Sistem aracılığıyla veriler merkezi, bölgesel ve belediye yönetim organlarıyla özel aktörler tarafından toplanır ve paylaşılır. 2017’de tanıtılan ‘model şehir (*model city*)’ girişimi de dâhil olmak üzere (Donnelly, 2022), sosyal kredi sistemi büyük ölçüde bölgesel pilot uygulamalar yoluyla uygulanmaktadır.

Vatandaşların yüksek puan alması, şehir belediyelerinin sunacağı hizmetlerden faydalanabilmesi anlamına gelmektedir (Bech, 2018: 7-8). Başka bir deyişle eğer veriler kuralların dışına çıkan bir vatandaş niteliyorsa, o zaman şehrin olanaklarından yararlanmak da mümkün gözükmemektedir. Örneğin; puanlama sistemi sonucunda Alibaba Şirketi’ni kullanan ve oradan alışveriş yapan bir vatandaşın sosyal kredi sistemi şöyle işleyecektir: Bu vatandaş yaptığı eylemler sonucunda 600 puan olan SCS notuna ulaşır ise bu puan aralığına uygun

11 Tüm haklar nihai olarak çıkarımsal olmayan bilgi veya haklılandırılmış temele dayanmaktadır. Bu haklar doğa hukukundan gelen, insanın doğuşuyla birlikte kazandığı haklardır ve devletle yapılan sözleşme ile güvence altına alınmıştır.

olarak artık, Alibaba'dan yapacağı alışverişlerde kullanmak üzere 5.000 yuan limitli Just Spend kredisi kullanabilir. 650 puana ulaşır ise, depozitosuz araç kiralayabilir ve uluslararası uçuşlarında VIP check-in yapabilir. Özel kabul edilen, 750 puan aralığına ulaşması durumunda ise vize işlemlerinde daha kolay bir süreç yaşayabilir (Bostman, 2017). Tam tersi durumda ise; puanı 600'den aşağı olan vatandaşa çeşitli kısıtlamalar ve yasaklar uygulanabilir. Örneğin; seyahat yasağı, kredi olanaklarından faydalanamamak, devlet dairelerinde yapılabilecek evrak işlerinde engellerle karşılaşmak gibi yaptırımlardan söz edilebilir. Sistem aynı zamanda vatandaşın aile bağlarını, arkadaş çevresini, internette geçirdiği süreyi, alışveriş alışkanlığını ve benzeri birçok sosyal ilişkilerini de puanlamaktadır (Yu, 2018).

Aslında bu sistem, gözetimin derinleşmesi ve vatandaşın verilerine daha yakın olmak için adem-i merkezi bir güç olan belediyeleri kullanmıştır¹². Ulusal kalkınma Ajansı, reform komisyonu, Çin Halk Bankası ve Tencent gibi şirketlerle kurulan birliktelikle belediyelerin vatandaşlar üzerindeki kredi sisteminin gelişimi raporlanmakta ve iyileştirilmeye teşvik edilmektedir (Bloomberg, 2020). Model şehirlerin yerel yönetimleri, kendi kredi puanlarını yükseltmek için rekabet halindedirler. Böylece yerel yönetimler kendi politika yorumlarını üretebilmekte ve büyük internet şirketlerine, kendi politikalarını çalıştırma lisansları da verilebilmektedir (Loubere ve Brehm, 2018).

Sistem, veri kayıtlarını kamu yönetiminde karar vermenin temeli haline getirmeyi amaçlamaktadır. Vatandaşa verilecek ödül ve cezalar ortaklaştırılır (*jointed*) (China Law, 2021). Yani vatandaşların birbirlerine bağlanmasından bilginin birbirine bağlanmasına geçilir (Zuboff, 2020). Bu analizi şöyle okumak da mümkün olabilir; demokratik bağlarla var olan vatandaşlık (*citizenship*), veriyle birlikte antidemokratik bağlarla *datadaşlık*¹³'a (*dataship*) dönüşmüştür.

Citizen ve *citizenship* kelime kökü olarak şehirli olmaktan gelmektedir. *Citizen* şehirde yaşayan ise, şehrin imkânlarını yaşayabilmek ve buradaki kurallara bağlılık göstermek de *citizenship*'tir. Yani kavramların özü şehre ve şehirli olmaya aittir (Toyper, 2018: 23). Modernleşme ile, devletin iktidarı karşısında belirli özgürlüklere sahip olmayı kapsayan ve muhafaza eden bir anlama bürünmüştür. Özellikle İngiltere'de, yerel belediye kuruluşunun üyesi

12 Bu yapı, merkezsiz gibi görünen blockchain yapısıyla benzerlik gösterebilir.

13 Veridaş kavramı yerine datadaş (*dataship*) kavramı tercih edilmiştir. Data (datum), Latince "verilmiş veya imtiyazlı şeyler" anlamına gelmektedir (Cherry, 1978). Epistemik yoruma göre, datalar gerçeklerin koleksiyonlarıdır. Bu anlamda, datalar (bir matematiksel problemin verilileri olarak verilerden söz edildiğinde olduğu gibi) daha fazla muhakeme için temel sağlar veya (yasal bir bağlamda olduğu gibi) daha fazla değerlendirmenin dayandırılacağı temel varsayımları ve ampirik kanıtları temsil eder (Sayoo, 2006). Saf veri veya proto-epistemik veri, yani yorumlanmadan önceki verileri temsil etmektedir.

olmayı ifade etmek için kullanılmıştır. Yani kavram özneye ve özne olmaya işaret etmektedir. Toprağı, yani aynı ulusu paylaşmaktan doğan *citizenship*, toprak hakkı olarak tanımlanan *jus soli* ile ifade edilirken, kan bağından kaynaklı kazanılan *citizenship*, *jus sanguinis* ile ifade edilir (Henriques ve Schester, 1917: 119). Bunların yanında bir de algoritmik veri tabanlı vatandaşlık türü ortaya çıkmaktadır. *Jus algoritmi* olarak tanımlanan bu vatandaşlık, gözetim kapitalizminin yeni vatandaşlık yapısıdır (Lippold, 2011: 164).

Citizenship, *vatandaşlık*, *yurttaşlık* dediğimiz kavramlar içeriğinde, öznelarasılığ ve iletişimsel eylemi (Habermas, 1997: 77) barındırır. Yani, başkasının mevcudiyeti ve başka olanla aradaki mesafe söylemin imkânı olmasını sağlar. Bu mesafeyle bir birine bağlı başkalar, temsili (demokrasiyi) ve bunu yaparken de aynı zamanda benlik'i muhafaza edebilmeyi özneye sunar (Arendt, 2012: 290). Öznenin dataleşmesinde ise, başkasının mevcudiyetinden kaynaklı mesafe ortadan kalkar. Ayrıca dataya indirgenme sürecinde bir öznenin değil, nesneden bahsetmeye başlarız. O halde, artık başkasının mevcudiyeti olmadan, benlerin görüşleri ne söylemsel ne de temsilidir; aksine dogmatik, otistik ve doktrinerdir. Dolayısıyla, olgusalıktan koparılmış bu alan, artık nesne olan öznelerin kabileleştirildiği bir alandır (Han, 2022: 31-32). Bir dosyanın bölmelere ayrıldığı ve sınırlandırıldığı gibi, nesnelere yani vatandaşlar, eşleşen veri türlerine göre sınıflandırılırlar. Belli verilerden doğan benzerliklerin yarattığı bu datalara bölünmüş vatandaşlar, kendi veri benzerliğini taşımayan diğer dataları artık görmez ve kabul etmez. Onlar artık bir şehrin, vatanın, kan bağından birliğinden doğan vatandaşlar değil, dataların benzerliğinden, ayrışmasından, sınıflandırılmasından doğan *datadaşlar*dır. Bu da yönetimlerin, algoritmik denetimler yapma ihtiyacını beslemektedir. Sonuçta, algoritmalar doğal olarak meydana gelen fenomenler değil, onları yaratan insanların yansımasıdır (Loubere ve Brehm, 2018).

Diğer devletler de benzer politikaları ve Çin'in gözetim devleti modelini elde etme isteğindedir. Bu gözetim gücü, sokaklara, evlere, işletmelere ulaşmaktadır (Strumpf ve Fan, 2017). Sistemin başka ülkelere yayılması kaçınılmaz gibi gözükmemekte ve bu algoritmik uygulamaların vatandaşların ortak kaderi olacağı düşüncesini kuvvetlendirmektedir (Loubere ve Brehm, 2018).

Bir önceki başlıkta devletlerin, yerel yönetimlerin, şirketlerle birlikte yürüttüğü uygulamaların sonucunda kendilerinin de şirketleştikleri belirtilmişti. Verilen örnekler ışığında, Çin dışındaki diğer devletlerin de benzer amaçlarla hareket ettiği görülmektedir. Batı'nın vatandaşlar üzerindeki uygulamalarının Çin'inki kadar baskılayıcı ve diktatör yönetimde lider pozisyonunda olmadığı düşünülse de (Zuboff, 2021: 484) ABD'nin NVIDIA şirketi bilgi işlem liderliğini eline almış durumdadır (Lin, 2022).

Gözetlemenin güç kaynaklarından biri, kimliklerin yerine bağımlılıkları yaratmasıdır. Birbirine haklar dolayısıyla bağlı olan vatandaşlar, anlam üretiminin mülkiyetinden dolayı verilere bağ(ım)lı hale getirilir (Zuboff, 2021: 491). Yani datalar arası bir bağ oluşur. Bunun anlamı piyasa için fırsat oluşturmaktır (Loubere ve Brehm, 2018). Pentland'e göre insanlar arasındaki bağ ise data benzeri bir ilişkiyle oluşur. İnsanların davranışları birer datadır ve diğer insanlar bu davranışları kopyalar ve ilgili datayı kendi benliğine özümsetmiş olur (Pentland, 2015: 21).

Pentland, davranış verilerinin ticari ilişkisini ilk fark edenlerden biridir. Onun için insan davranışları çoğu zaman kusurlu ve bozuktur. Bu yüzden yönlendirilmeye, şekil verilmeye ve sınırlandırılmaya ihtiyaç duymaktadır. Davranış verilerinin önemi, eyleme dökülen bozuk ve kusurlu davranışları ehliileştirmek için kullanılmasındadır (Pentland, 2015: 23). Bu demek oluyor ki vatandaşlar birbiriyle doğru biçimde etkileşime geçemez ve bu yüzden bilgi yanlış yayılır bu da onların hatalı eylemlerde bulunmasına sebebiyet verir. Bunu aşmak için üst kontrol gerekmektedir.

Toplum yerine nüfusu tercih eden Pentland, nüfusu da kendi içinde ırk, gelir, meslek, cinsiyet gibi kategorilere değil, 'davranış alt grupları'na ayırmaktadır. Yani vatandaşlar davranışlarına göre kodlanmaktadır (Pentland, 2011: 3). Bu bakış açısının sosyal kredi sisteminin mantığından çok uzak olmadığı söylenebilir. Bölüm başlığına girmeden önce sorulan: "Vatandaşların bu plana katılması nasıl sağlanır?" sorusunun cevabı buradadır.

Pentland *Social Physics* kitabında, yönetimler, hükümetler ve diğer insanlar nasıl işbirliğinde olur? sorusunu irdelemiş ve *sociometric badge* uygulamasını bulmuştur. Sosyometrik rozet (*sociometric badge*) sayesinde, şirketler çalışanlarına giyilebilir bir sensör takmış olur. Bu sensör, kişinin davranışlarını her an kaydeder durumdadır. Böylelikle organizasyonlar, bozuk davranışları kolayca onarmaya başlayabilir ve kendi kurallarına (piyasa) uygun davranışların gelişmesini sağlayabilir (Berman, 2016). Peki bu ortak davranışın belirleyeni ve meşruiyeti nedir, kim buna karar vermektedir? Skinner, Pentland benzeri bir fikirten hareketle, insanların davranışlarının birbirlerini etkilediğini düşünmektedir. Skinner için başarılı bir toplumsal fayda yaratma girişimi bireyler üzerinden değil, gruplar üzerinden olmalıdır (Skinner, 2002: 160).

Skinner (2002: 241), çoğunluğun iyiliği için davranışları kontrol etmenin zorunlu olduğunu savunur. Ona göre gelişim ancak, insan davranışlarını kontrol ederek yaratılacak bir toplumun varlığıyla mümkün olabilir. Ayrıca, "akıllı birey yerine, toplumun iyiliği için akıllı doğru yolda tutmak" planlı topluma en önemli faydadır (Skinner, 2005: 162). O halde bu şöyle de ifade edebilir; *karar veren*

vatandaşlar yerine, vatandaşları doğru kararda tutmak gözetim kapitalizmine en önemli katkıdır.

Buradan anlaşılıyor ki iyilik, vatandaşın iyiliği değil, vatandaşın davranışlarını değiştiren araçların sahiplerinin iyiliğidir (Zuboff, 2021: 530). Bireysel ve bireylerarası ilişkileri içeren algoritmik, öngörülebilir bir toplum bilimine sahip olmak devletin ve kurumlarının, şirketlerin ve vatandaşların düşünme ve hareket etme biçimlerini büyük ölçüde değiştirme potansiyeline sahip olmak demektir (Pentland, 2015: 191).

Sistem, vatandaşı iyiye yönlendirme ve toplumu ortak eylem içerisinde olmaya itme iddiasında olsa da, bu özünde vatandaşın cahilleştirme ve onun cahilliğinden faydalanma anlamına gelmektedir (Zuboff, 2020). Çünkü bu sistem politika içermemektedir. Politika, hem devletin hem vatandaşın yönünü belirleyebilmektedir (Zuboff, 2021: 532). Yani eylem (sözde) şuur içerir, artık algoritma vardır. Eylemleri politikleştirmek aynı zamanda sorgulama içerir. Sorgulamayla birlikte hâk iddia ediş de mümkün hâle gelmektedir. Dolayısıyla, sürece politik bir eylemle katılmayan vatandaş, araçsallaşır. Bu araçsallaşma onu devlete bağımlı hale getirir ve vatandaş artık seçim yapma gücünü kaybeder.

Önceki paragraflarda değinilen bağ(ım)lılık, algoritmaların da birbirine olan bağ(ım)lılıklarıdır. Algoritmada yapılacak küçük bir değişiklik diğerlerini de etkileyecektir. Yani, bir vatandaş diğer vatandaşın davranışından etkilenecek ve sürü/taklit algısıyla hareket ed(ebil)ecektir (Pentland, 2015: 191). Çin’de devletin bu sistemi sahiplendiği düşünülebilir, ancak Batı’da gözetleme kapitalizmi tarafından sistem sahiplenilmekte ve işletilmektedir (Zuboff, 2021: 543).

Yerel yönetimlerden temel ihtiyaç olan hizmetleri almak için bile yeterli rakamsal değere sahip olmaya mecbur bırakılan vatandaşın, görüldüğü üzere; “Kim bilir? Kim karar verir? Kimin karar verdiği kim karar verir?” sorularının hiçbirinin cevaplarında yeri yoktur. Vatandaşlarının elinden gücü olan; hukuku (söz), özgürlüğü (eylemi) alınmış ve vatandaşlar birer dataya dönüştürülmüştür. Ancak bu dönüşüm, gözetleme kapitalistleri tarafından kişiselleştirme (*personalization*) olarak adlandırılarak gizlenmektedir (Zuboff, 2015: 4). Korkutucu olan ise, paradoksal bir biçimde vatandaşlarla ilgili olan kişisel her şeyin kirletilmesinin, vatandaşların varoluşsal değerlerinin rakamsal değerlere indirgenmesinin ve hükümsüz kılınması sürecinin vatandaşların kendilerinin “kişiselleştirme” olarak benimsemeleridir (Zuboff, 2021: 628). Herkes böylelikle kendisini diğeriyle eşit hisseder veya zanneder. Oysa gerçek olan baskının karşısında herkesin eşit olduğudur. Fakat bu eşitlik güçsüzlükteki eşitliktir. Yani, gözetleyen kapitalizmin karşısında tüm vatandaşlar aynı derece güçsüzdür (Arendt, 2006: 99).

Vatandaşlar, özgürlüklerini sahte özele takas etmişlerdir. Artık ne özgür ne özel ne de kendileriyle ilgili kararlara katılımcıdırlar. Gözetleme kapitalizmi çok fazla şey verir gibi dururken daha fazlasını almaktadır. Bu yüzden vatandaşların şimdi en çok demokrasiye ihtiyaçları vardır. Demokrasi, onu sömürmek isteyenler karşısında kırılğan bir yapıya sahip olsa da, hala kurumlarının kuvveti baskı ve despotluğu aşabilecek, vatandaşa sözünü (hukukunu), eylemini (özgürlüğünü) ve itiraz hakkını verebilecek güce sahiptir. Bunun için vatandaşların 'onlara sahip olanlara' karşı gözüpek varoluşsal bir yolculuğa/eyleme geçmeleri gerekir. Vatandaşın ne düşündüğü ve ne yaptığı, üstteki yapının icraatlerini etkiler, ki bu yüzden gözetim kapitalizmi davranışsal manipülasyon gibi bir araca sahip olmaya çabalamaktadır. Hayek'in de inandığı gibi (1995: 11) kamu görüşü her şeyi belirleyebilecek, yıkacak sonra tekrar inşa edebilecek güce sahiptir.

Sonuç

Yaşadığımız yüzyılın yükselen kapitalizm biçimi gözetim kapitalizmidir. Hem gözetim hem kapitalizm kendi yapısını dönüştürerek beslemektedir. Artık üretim araçlarının mülkiyeti (*ownership of the means of production*) yerine, anlam üretiminin mülkiyetinin (*ownership of the production of meaning*), iş bölümünün (*division of labor*) yerine, öğrenme bölümünün (*division of learning*), bireylerin birbirine bağlanması (*connecting individuals*) yerine, bilgilerin birbirine bağlanmasının (*connecting informations*) söz konusu olduğu bir dönem yaşanmaktadır.

Devletler, büyük verinin sağladığı veri gücüne sahip olmayı istemektedirler. Bunu, vatandaşların verilerini ellerinde bulunduran şirketlerle kurdukları ilişkilerle sağlama yolundadırlar. Neo-liberalleşme ile birlikte görünür olan, büyük şirketlerdense küçük şirketlerin inovatif gücüne olan yönelim, bugün büyük/yüce olan devlettense, adem-i merkezi (*decentralization*) güce sahip olan yerel yönetimlerin/belediyelerin ve şirketlerin gücüne olan yönelime benzerdir.

Çin ticari devlet (*commercial state*) olma yolundaki hızını, Tencet şirketiyle belediyelerle kurduğu ilişkiye borçludur. Kendisini ticari devlet pozisyonuna getirirken, belediyelerini ise şirketleştirmiştir. Belediyeler üzerinden vatandaşlarına daha kolay ulaşan ve onları daha derin gözetleyen Çin, sosyal kredi sistemiyle (*social credit system*) de vatandaşlarını kendi istediği sınırlılıklara çekerek onları iyi vatandaş ve kötü vatandaş olarak kategorize etmektedir. Böylelikle yerel yönetim hizmetleri yalnızca "iyi vatandaş" olanların sahip olabileceği bir "hak hizmet"ten "kazanılan hizmet"e evrilmiştir.

Rusya ise Sberbank'la kendi devlet yapısını dönüştürmek istemektedir. Teknolojik ilerleme kaydetmek ve internet egemenliği kazanmak isteyen Rusya,

Sberbank’la finansal ekoloji (*financial ecology*) yaratma hedefindedir. Bu ekolojiyle tüketim malları, telekomünikasyon, sağlık, seyahat, emlak, inşaat, üretim, finansal hizmetler ve en önemlisi yerel yönetimleri de içeren geniş bir hizmet yelpazesinin oluşumunu gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Birçok ülkenin gözetim kapitalizmini işler ve legal hale getirmek için kullandığı savaşlar/terör/vb. olaylar, Rusya’nın da Ukrayna savaşı sürecinde başvurduğu alanlardan biri olmuştur. Rusya, savaş sürecinde Roskomnadzor ajansıya çevrimiçi protestoları gözetlemekte ve vatandaşların eşleşen verileriyle toplulukların eyleme geçme olasılıklarını öngörmekte ve/veya engellemektedir. Moskova’da yaygınlaştırdığı yüz tanıma teknolojisiyle de benzer baskıyı uygulamakta ve sürece kamu yönetimini/yerel yönetimleri dâhil etmeyi planlanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ise gözetimin belediye ayağını ‘Seattle Surveillance Ordinance (*Seattle Gözetim Yönetmeliği*)’ ile pekiştirmektedir. Bu yönetmelik maddelerinde gözetleme ve gözetleme gücü hakkında yer alan maddelerde rızaya dayalı ve gerektiği hallerde verinin yasal süreçler izleğinde kullanılacağı ve işleneceği belirtilse de, pratikte sürecin tam tersi koşulların yaşanmasına sebebiyet verildiği görülmüştür. Perakendeciler ve finans kuruluşları tüketicileri derecelendirmek için veri bazlı teknikleri kullanmaktadır. Kredi büroları ve sigorta şirketleri birlikte milyonlarca Amerikalının hayatını izleyerek onları risk ve değer kategorilerine ayırmaktadır. Şimdilerde artış gösteren bir eğilimle, işletmeler, büyüyen hükümet bürokrasileri ve veri toplama sistemlerinin yanı sıra belediye kayıtlarından da yararlandıkları görülmektedir.

Temel yasayı (*Basic law*) esas alarak kamu kurumlarının ve hizmetlerinin dijitalleştirilmesi için IT ile işbirliği yapabilmek amacıyla FITKO’yu oluşturan Almanya, yerel yönetimlerde hizmeti dijitalleştirme ve vatandaşlara eID oluşturma gibi girişimlerde bulunmuştur (Dribbisch, 2019). Ayrıca kamudan sağlanan verilere ulaşmak için GovData kurulmuş ve böylelikle vatandaşlar hakkında bilgilere ulaşmanın amaçlandığı görülmektedir (Klessmann, 2015). Almanya Länder aracılığıyla açık yönetim belediye modelleri (*model municipality open government*) projeleriyle de veriye dayalı açık hükümet (*open government*) olma yolundadır.

Bu yolda olanlardan bir başkası ise BTK ile kurduğu ilişkiyle Türkiye’dir. Türkiye’nin BTK ile kurduğu ilişkiden gözetim devleti olma arzusunu gerçekleştiren ülkelerden biri olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu ilişki her saat başı vatandaşlardan elde edilen, her adımın paylaşılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu veriler vatandaşları profilleştirip, fişlemektedir. Kamu kurumlarının talebi üzerine vatandaşların verilerini paylaşan BTK karşısında, bilgisi alınan, işlenen, tanımlanan ve paylaşılan vatandaşın sorgulama hakkı yoktur. BTK’nin ilgili kanunlarda bu eylemine yönelik henüz açık ve sınırlandırıcı herhangi bir madde bulunmamaktadır. Sürece belediyeler ise, e-Belediye projeleriyle dâhil

edilmiştir. Teknolojik dönüşüme entegre edilmeye çalışılan belediyeler vatandaşlarını birer data olarak işleyebilecektir.

Yerel yönetimler/belediyeler, devletlerin gözetim kapitalizmi sürecinde şirketleştirilmiştir. Bu şirketleşme sürecinde ise ilişkinin diğer tarafı olan vatandaşlar 'rıza' adı altında takas ettikleri özgürlükleri ve hakları sonucunda vatandaş'tan datadaş'a dönüştürülmüştür.

Althusser'in devletin gözetim kolu olan polisinin "hey! sen, oradaki!" çağrısıyla özne halini alarak tanımlanan bireyi, bugün gözetim kapitalizminin şirketleri tarafından "ha! sen osun" bilgisiyle (*eşleştirilen bilgilerle/by connection informations*) çağrısız, dolayısıyla özne olmadığı bir ön bilgiyle yargılanmaktadır. Bu yüzden kendisine çağrıda bulunulduğunun bilincinde olan bir özne artık yoktur, bunun yerine şuursuzlaştırılmış, kendini tanımlayandan ve nasıl tanımladığından haberdar olmayan, cahil metalar vardır.

Gözetim kapitalizmi vatandaşı yok ederek, demokrasiyi zedelemektedir. Vatandaşın, mahremiyetini Kim bilecek? Kimin bildiğine kimin karar verecek? Kimin karar verdiği kim karar verecek? sorularını sorabilmesi ve aynı zamanda cevaplayabilmesi için demokrasiye ve demokrasinin kurumlarına ihtiyacı vardır. Vatandaşın tekrar karar mekanizması olabilmesi için ise bireylerin şuurulu özneliğiyle hak arayışında olması gerekmektedir.

Benzer şekilde yerel yönetimler ve devlet, şirketleşme arzusu içerisinde kendisinin de metalaştığını fark etmelidir. Özellikle de özerkliğin simgesi ve adem-i merkeziyetin temsili olan yerel yönetimlerin, vatandaşların kaybettiği özgürlük ve hukuksal hakları kaybedişi gibi, kendisinin de devlet karşısında sahip olduğu özerkliği ve hukuksal ayrıcalığı takas ettiği tehlikesini görmesi gerekmektedir.

Sürecin, yerel yönetimlerin seçim sürecine etki edebilmesi de ihtimaller arasındadır. Vatandaşların toplanan verilerle bu denli yönlendirildiği ve manipüle edildiği bu sistemde, vatandaşların seçimlerde kullanacakları oyların da yönlendirilmeye ve manipülasyona maruz kalabileceği düşüncesi çok da yersiz değildir. Verilerini rızayla verdiği iddia edilen vatandaşın, manipüle edilmiş oylarının da aynı rızaya dayandırılıp meşrulaştırılması mümkündür. Cambridge Analytica olayında bu hikâyeye çok benzer bir plan yapıldığı iddia edilmiştir. Cambridge Analytica, Donald Trump'ın başkan seçilmesine yardımcı olmak için ABD seçmenleri üzerinde bir "psikolojik savaş aracı" oluşturmak için on milyonlarca Amerikalının bilgisi olmadan Facebook verilerini satın almıştır. Hedef ise, seçmenlerin psikolojik profillerini, siyasi kampanyalara satmak ve seçim sürecini yönetmeyi başarmaktır (Confessore, 2018). Dolayısıyla büyük veri sahiplerinin yeni stratejilerinden biri, seçmenlerin yönetilen psikolojilerinin verilerine ulaşmak ve de seçmenlerin seçim öncesi psikolojilerini gizliden yönetmektir. Açken, kişisel veriler sonucunda elde edilen bilgilerle kişiye hitap

eden bir yemek görseli, o yemeği almaya, itmeyi nasıl başarıyorsa, aynı araçsalıcı güç, seçime yakın zamanlarda, ideolojik olarak yakın olduğu düşünülen partinin reklamlarıyla vatandaşın oyu üzerinde kontrol sağlayabilir. Ancak şunu fark etmek gerekir ki, seçme ve seçilme eylemi demokrasinin bileşenleridir. Gözetim kapitalizmi kendi varlığını devam ettirebilmek için demokrasiye ihtiyaç duymakta fakat bu ihtiyacı demokrasinin bileşenlerini de araçsallaştırarak karşılamaktadır. Sonuç olarak gözetim kapitalizmi günümüzün önemli bir gerçekliğidir. Devletin önemli bir parçası olan yerel yönetimlerde gözetim kapitalizminin etkisi altındadır. Bu yüzden artık sorulması ve cevaplanması gereken başka sorular daha vardır: Vatandaşlar neyi bilecek? Vatandaşlar ne kadar yönetecek?

Bu durum karşısında ne yapılmalıdır? Kapitalizmin, geleceğimize ipotek koyarak varoluşunu sürdürmesi karşısında hukuki, politik, toplumsal vb. atılabilecek adımlar nelerdir? Gözetim kapitalizmi “*ortak iyi/common good*” amacı için kullanılabilir mi? Bu ve benzeri soruların cevapları, ancak gözetim kapitalizmi, devlet ve yerel yönetimler, yerel demokrasi olgularının kesişimine odaklanan yeni araştırmalar ile ortaya konulabilecektir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah (2012), *Geçmişle Gelecek Arasında* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Bahadır Sina Şener).
- Arendt, Hannah (2006), *Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought* (New York: Penguin).
- Babrook, Richard ve Andy Cameron (1996), “The Californian Ideology”, *Science as Culture*, 6 (19): 44-72.
- Ball, Laurence ve Robert Tchaizde (2002), “The Fed and The New Economy”, *The American Economic Review*, 92 (2): 108-114.
- Battilana, Julie, Matthew Lee, John Walker ve Cheryl Dorsey (2012), “In Search of The Hybrid Ideal”, *Stanford Social Innovation Review*, 10 (3): 51-55.
- Bayram, İsmail Gökhan (2022), “BTK Damgalı İnternet Ehliyeti”, <https://www.evrensel.net/yazi/91306/btk-damgali-internet-ehliyeti> (28.10.2022).
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) (2017), “Çalışmalar”, <https://www.btk.gov.tr/bilgi-toplumuna-donusum-calismalar> (28.10.2022).
- Benkler, Yochai (2006), *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom* (New Haven: Yale University Press).

- Berman, E. Alison (2016), "MIT's Sandy Pentland: Big Data Can Be a Deeply Humanizing Force in Industry", <https://singularityhub.com/2016/05/16/mits-sandy-pentland-big-data-can-be-a-deeply-humanizing-force-in-industry/> (29.10.2022).
- Bostman, Rachel (2017), "Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens", <https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacyinvasion> (29.10.2022).
- Bruneel, Johan, Nathalie Moray, Robin Stevens ve Yves Fassin (2016), "Balancing Competing Logic in For-Profit Social Enterprises: A Need for Hybrid Governance", *Journal of Social Entrepreneurship*, 7 (3): 1-27.
- Calzada, Igor (2018), "Algorithmic Nations: Seeing Like A City-Regional And Techno-Political Conceptual Assemblage", *Regional Studies, Refional Science*, 5 (1): 267-289.
- Cherry, Colin (1978), *On Human Communication: A Review, A Survey and a Criticis*, (London: MIT Press).
- China Law (2021), "Chongqing Municipal Social Credit Regulations", <https://www.chinalawtranslate.com/en/%E9%87%8D%E5%BA%86%E5%B8%82%E7%A4%BE%E4%BC%9A%E4%BF%A1%E7%94%A8%E6%9D%A1%E4%BE%8B/> (14.10.2022).
- Confessore, Nicholas (2018), "Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far", <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html> (14.10.2022).
- Constantiou, D. Ioanna ve Jannis Kallinikos (2014), "New Games, New Rules: Big Data and The Changing Context of Strategy", *Journal of Information Technology*, 30(1), 1-14.
- Dalh, Robert (2022), "Democracy", *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/democracy>.
- Dribbisch, Katrin (2019), "Digital Transformation in Germany", *The Service Gazette*, <https://medium.com/the-service-gazette/digital-transformation-in-germany-45b6bfa7e8c8> (13.10.2022).
- Drucker, Peter F. (1993), "The Rise of The Knowledge Society", *The Wilson Quarterly*, 17 (2): 52-71.
- Drucker, Peter F. (2013), *Post-Capitalist Society* (Oxford: Butterwoth-Heinemann).
- Donnelly, Drew (2022), "China Social Credit System Explained-What is it & How it is Work?" *Horizons*, <https://nhglobalpartners.com/china-social-credit-system-explained/> (14.10.2022).
- Eroğlu, Doğu (2022), "BTK-gate'le Toplanan Kişisel Veriler Nasıl Kullanılabilir: Profillemeye, Fişleme, Siyasal Manipülasyon ve Daha Fazlası", *Medyascope*, <https://qoshe.com/medyascope/dogu-eroglu/btk-gate-le-toplanan-kisisel-veriler-nasil-kullanilabilir-profilleme-fisleme-siyasal-manip-/143087812> (30.09.2022).
- Eroğlu, Doğu (2022a), "Belgeleri İle BTK-gate (3): BTK-gate'in Önceki Gözetim Girişimlerinden Farkı Ne?", *Medyascope*, <https://qoshe.com/medyascope/dogu-eroglu/belgeleriyile-btk-gate-3-btk-gate-in-onceki-gozetim-girisimlerinden-farki-ne-/143593650> (30.09.2022).
- Equalocean (2021), "Suzhou Municipal Government Signs Strategic Cooperation Agreement With", <https://equalocean.com/briefing/20210108230017613> (18.10.2022).
- European Commission (EC) (2022a), "From the Public Sector Information (PSI) Directive to the Open Data Directive", <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/psi-open-data> (18.10.2022).
- European Commission (EC) (2022b), "EU Cohesion Policy: More Than 1.5 Million EU-funded Projects Accessible in New Public Platform", <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-cohesion-policy-more-15-million-eu-funded-projects-accessible-new-public-platform> (18.10.2022).

- Foucault, Michel (1995), *Disipline & Punish* (New York: Random House) (Çev. Alan Sheridan).
- Federal Ministry of Justice (BMJ) (2022), "Basic Law for The Federal Republic of Germany", https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html (02.11.2022).
- Federal Ministry of The Interior (2019), "Modellkommune Open Government, Note on Data Protection", <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/moderne-verwaltung/open-government/modellkommune/modellkommune-node.html> (01.11.2022).
- Han, Byung-Chul (2022), *Enfokrasi* (İstanbul: Ketebe Yayınları) (Çev. Mustafa Özdemir).
- Habermas, Jürgen (1997), *Kamusalığın Yapısal Dönüşümü* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Tanıl Bora).
- Hayek, Friedrich (1995), "Hayek's The Road Freedom Revisited: Government Failure in the Argument Against Socialism", *Eastern Economic Journal*, 21 (1): 7-26.
- Jacobs, Alan (2021), "From Tech Critique to Ways of Living", *The New Atlantis*, <https://www.thenewatlantis.com/publications/from-tech-critique-to-ways-of-living> (28.10.2022).
- Klessmann, Jens (2015), "GovData-The Data Portal For Germany", *Fraunhofer FOKUS*, https://wiki.openmod-initiative.org/images/6/63/Jens-opendata_govdata.de_Fraunhofer_Fokus.pdf (22.10.2022).
- Lin, Liza, ve Dan Stumpf (2022), "Latest U.S Chip Curbs Deliver Setback to China's AI Ambitions", *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/latest-u-s-chip-curbs-deliver-setback-to-chinas-ai-ambitions-11662037050> (03.11.2022).
- Lipartito, Kenneth ve Josh Lauer (2021), "Modern Capitalism is Inseparable from Surveillance", *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/outlook/2021/09/22/modern-capitalism-is-inseparable-surveillance/> (27.10.2022).
- Liu, Ziyu Kevin (2019), "Commercial-State Empire: A Political Economy Perspective on Social Surveillance in Contemporary China", *The Political Economy of Communication*, 7 (1): 3-29.
- Loubere, Nicholas ve Stefan Brehm (2018), "The Global Age of Algorithm: Social Credit and the Financialisation of Governance in China", *Made in China Journal*, 3(1), 38-43.
- Mergel, Ines, Noella Edelmann ve Nathalie Haug (2019), "Defining Digital Transformation: Results from Expert Interviews", *Government Information Quarterly*, 36, 1-16.
- Mergell, Ines (2021), "Digital Transformation of the German State", Sabine Kuhlmann, Isabella Proeller, Dieter Schimanke (Der.), *Public Administration in Germany*, (UK: University of Birmingham Birmingham): 331-346.
- Newman, Jared (2009), "Google's Schmidt Roasted for Privacy Comments", https://www.pcworld.com/article/515472/googles_schmidt_roasted_for_privacy_comment_s.html (21.10.2022).
- Pache, Anne Claire ve Filipe Santos (2013), "Inside the Hybrid Organization: Selective Coupling as a Response to Competing Institutional Logics", *Academy of Management Journal*, 35 (3): 455-476.
- Pentland, Alex (2013), "Society's Nervous System: Building Effective Government, Energy, and Public Health Systems", *MIT Open Access Articles*, 45(1), 1-14.
- Pentland, Alex (2015), *Social Physics: How Social Networks Can Make Us Smarter* (London: Penguin Books).

- Porth, Jan, Friederike Bickmann, Patrick Schweizer ve Zarina Feller (2021), "Appendix: Open Government", Kuhlmann, Sabine, Isabella Proeller ve Dieter Schimanke (Der.), *Public Administration in German* (UK: University of Birmingham Birmingham): 349-354.
- Rozhkov, Roman (2016), "Na Poroge Novogo Eko (On the Verge of a New Eco)", *Kommersant*, <https://www.kommersant.ru/doc/3135532> (22.10.2022).
- Sayood, Khalid (2006), *Introduction to Data Compression* (London: Elsevier Press).
- Sberbank (2018), <https://www.sberbank.com/investor-relations/ir/news/article?newsID=fd45ede8-9694-4a07-8f9d-e4b0b82068eb&blockID=7®ionID=77&lang=en&type=NEWS> (15.10.2022).
- Seattle (2018), "Surveillance Ordinance", <https://www.seattle.gov/tech/initiatives/privacy/surveillance-technologies/about-surveillance-> (15.10.2022).
- Seattle (2022), "The Charter The City of Seattle", *Seattle.gov*, https://library.municode.com/wa/seattle/codes/municipal_code?nodeId=TIT14HURI_CH14.18ACUSSUTE (15.10.2022).
- Seddon, Max (2018), "Sberbank: The Bank Trying to Shape Russia's Future", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/3450c840-c0a4-11e8-95b1-d36dfef1b89a> (15.10.2022).
- Skinner, Burrhus Frederic (2002), *Beyond Freedom & Dignity* (Indianapolis: Hackett).
- Skinner, Burrhus Frederic (2005), *Walden Two* (Indianapolis: Hackett).
- Soldatov, Andrei ve Irina Borogan (2022), *CEPA*, <https://cepa.org/article/russias-surveillance-state/> (21.10.2022).
- Solove, Daniel Justin (2013), "Introduction: Privacy Self-management and The Consent Dilemma", *Harvard Law Review*, 126 (7): 1880-1904.
- Stevens, Robin, Nathalie Moray ve Johan Bruneel (2015), "The Social and Economic Mission of Social Enterprises: Dimensions, Measurement, Validation, and Relation", *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 39 (5): 1051-1082.
- Strumpf, Dan ve Wenxin Fan (2017), "Who Wants to Supply China's Surveillance State? The West", *Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/who-wants-to-supply-chinas-surveillance-state-the-west-1509540111> (19.10.2022).
- T.C. İçişleri Bakanlığı e-Belediye (2019), "E-Belediye Bilgi Sistemi Projesi", <https://www.belediye.gov.tr/e-belediye-bilgi-sistemi-projesi> (17.10.2022).
- T.C. İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (2007), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf> (17.10.2022).
- Tencent (2008), "Tencent Invests CYN 550 Million in Chengdu", <https://www.tencent.com/en-us/articles/80138.html> (17.10.2022).
- The Digital Economy and Society Index (DESI) (2019), "Country Report Germany" https://www.desi_2019_-_germany_BE74F764-DC66-1824-1B51870EA77804BB_59893.pdf (17.10.2022).
- The Federal Service for Supervision of Communications, Information Technology, and Mass Media (Roskomnadzor) (2022), "Statute of Roskomnadzor", <https://eng.rkn.gov.ru/about/> (12.10.2022).
- Tracey, Paul, Nelson Phillips ve Owen Jarvis (2011), "Bridging Institutional Entrepreneurship and the Creation of New Organizational Forms: A Multilevel Model", *Organization Science*, 22 (1): 60-80.

- Ubaldi, Barbara (2013), "Open Government Data: Towards Empirical Analysis of Open Government Data Initiatives", <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k46bj4f03s7-en.pdf> (20.10.2022).
- Utton, Rebecca (2021), "What are Our Authorities' Power of Surveillance in Investigations?", <https://www.birketts.co.uk/legal-update/what-are-local-authorities-powers-of-surveillance-in-investigations/#:~:text=The%20local%20authority%20does%20not,can%20carry%20out%20intrusive%20surveillance> (18.10.2022).
- Wegrich, Kai (2020), "Is the Turtle Still Plodding Along? Public Management Reform in Germany", *Public Management Review*, 23(8): 1107-1116.
- Xia, Zhang (2017), "YICAI", <https://www.yicaiglobal.com/news/tencent-guangzhou-government-agree-strategic-cooperation-to-build-new-type-smart-city> (11.12.2022).
- Yoo, Youngjin (2010), "Computing in Everyday Life: A Call For Research on Experiential Computing", *MIS Quarterly*, 34 (2): 213-231.
- Young, Meg, Michael Katell ve P. M. Kraft (2019), "Municipal Surveillance Regulation and Algorithmic Accountability", *Big Data and Society*, 6(2):1-14.
- Yu, Katrina (2018), "Big Brother is Coming: Inside China's Plan to Rate Its 1.3 Billion Citizens", <https://www.sbs.com.au/news/big-brother-is-coming-inside-china-s-plan-to-rate-its-1-3-billion-citizens>
- Zuboff, Shoshana (2015), "Big Other: Surveillance Capitalism and The Prospect of an Information Civilization", *Journal Information of Technology*, (30): 75-79.
- Zuboff, Shoshana (2021), *Gözetleme Kapitalizmi Çağı* (İstanbul: Okuyan Us Yayınları) (Çev. Tolga Uzunçelebi).
- Zuboff, Shoshana (2020), "You are Now Remotely Controlled", *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/01/24/opinion/sunday/surveillance-capitalism.html> (15.10.2022).